

Міністерство освіти і науки України

ПСИХОЛОГІЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ

Методичні вказівки до практичних занять та самостійної роботи
для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
освітньої програми «Психологія»
галузі знань С Соціальні науки, журналістика, інформація та міжнародні
відносини
спеціальності С4 Психологія
денної та заочної форм навчання

Луцьк 2026

УДК 159.9(07)

П-14

До друку

Голова вченої ради факультету цифрових, освітніх та соціальних технологій
ЛНТУ _____ Г.А. Герасимчук

Затверджено вченою радою факультету цифрових, освітніх та соціальних
технологій ЛНТУ, протокол № __ від «__» _____ 2026 року

Електронна копія друкованого видання передана для внесення в
репозитарій ЛНТУ

Директор бібліотеки _____ Н.П. Поліщук

Рекомендовано до видання на засіданні кафедри соціогуманітарних
технологій ЛНТУ, протокол № __ від _____ 2026 року.

Завідувач кафедри соціогуманітарних технологій _____ О.М. Жук

Укладач: _____ Н.А. Савчук, кандидат психологічних наук, доцент
кафедри соціогуманітарних технологій ЛНТУ

Рецензент: _____ Т.В. Федотова, кандидат психологічних наук, доцент
кафедри загальної та клінічної психології Волинського національного університету

Відповідальний за випуск: _____ О.М. Жук, кандидат історичних наук,
доцент кафедри соціогуманітарних технологій ЛНТУ

Психологія девіантної поведінки [Текст]: методичні вказівки до
3 практичних занять та самостійної роботи для здобувачів першого
П-14 (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Психологія»
галузі знань С Соціальні науки, журналістика, інформація та міжнародні
відносини спеціальності С4 «Психологія» денної та заочної форм
навчання / уклад. Н.А. Савчук. Луцьк, ЛНТУ, 2026. 64 с.

Методичні рекомендації спрямовані на допомогу здобувачам денної та
заочної форм навчання за спеціальністю С4 «Психологія» в підготовці практичної
та самостійної роботи і містять різноманітні форми та методи навчальної роботи,
що сприяє їх самоосвіті і формуванні психолого-педагогічних умінь і навичок,
необхідних у професійній діяльності. Для перевірки засвоєних знань запропоновано
тестові завдання.

© Савчук Н.А. 2026

ПЕРЕДМОВА

Виховання всебічно розвиненої особистості передбачає набуття певної суми знань, умінь і навичок в освітньому процесі. Важливою складовою цього процесу є організація практичної та самостійної роботи здобувачів, що визначається навчальною програмою дисципліни, методичними матеріалами, завданнями та вказівками викладача.

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується складними соціально-економічними та соціокультурними трансформаціями, які неминуче впливають на особистість, часто провокуючи зростання різноманітних форм відхиленої поведінки. Психологія девіантної поведінки як галузь психологічної науки досліджує механізми, причини та прояви вчинків, що суперечать прийнятним у суспільстві правовим, моральним та соціальним нормам.

Структура рекомендацій включає теоретичний блок, плани практичних занять, питання для самоконтролю, практичні завдання та список рекомендованої літератури.

Особлива увага приділяється комплексному підходу до профілактики девіацій, що дозволяє майбутнім фахівцям створювати ефективні системи підтримки та розвитку особистісної стійкості.

Дані методичні рекомендації покликані допомогти здобувачам вищої освіти:

- ознайомитися з основними теоретичними підходами до розуміння девіантної поведінки (адиктивної, делінквентної, суїцидальної та ін.);
- навчитися аналізувати причинно-наслідкові зв'язки поведінкових порушень;
- засвоїти практичні інструменти роботи з особами, які мають відхилення у поведінці.

Вивчення цієї дисципліни є критично важливим для підготовки фахівців, здатних ефективно працювати у сфері психологічної допомоги, соціальної роботи, освіти та правоохоронних органів.

Систематична та активна самостійна робота, опрацювання навчального матеріалу на практичних заняттях спрямовані на збагачення загального світогляду здобувачів, самопізнання та самовиховання.

Викладання психології девіантної поведінки здійснюється в тісному взаємозв'язку з психологічними дисциплінами, що забезпечують належний рівень розвитку культури, необхідний для професійної діяльності майбутнього фахівця.

Метою викладання навчальної дисципліни «Психологія девіантної поведінки» є формування фахових компетенцій й теоретико-методологічних знань про психологічні механізми, види та закономірності поведінкових відхилень, а також формування вмінь і навичок профілактичної та корекційної роботи девіантної поведінки.

Завданнями вивчення дисципліни:

- розкрити зміст базових теоретичних засад психології девіантної поведінки;

- ознайомити з особливостями та механізмами формування різних видів девіацій; усвідомити закономірності функціонування девіантної поведінки особистості;

- набуття здобувачами освіти навичок самостійно обирати діагностичний інструментарій, формування здатності проводити профілактичну роботу та психологічну корекцію відхилень у поведінці;

- сприяти формуванню у здобувачів освіти навичок свідомого самоконтролю та саморегуляції власних психічних станів і поведінки; громадянської позиції, критичного та неупередженого ставлення до громадян з поведінковими відхиленнями.

Викладання дисципліни здійснюється шляхом читання лекцій, проведення практичних занять, самостійної роботи і написання рефератів, що містять аналіз ступеня висвітлення певного питання в підручниках та наукових дослідженнях.

Підготовка до практичного заняття передбачає опрацювання теоретичних основ лекційного матеріалу; пошук додаткових джерел інформації по темі практичного заняття в друкованому вигляді (монографії, науково-популярні видання, наукові та популярні статті) – в бібліотеках та в електронному вигляді – в мережі INTERNET та на електронних носіях; розширення кола використовуваних джерел: використання науково популярних фільмів, телепередач, аудіо записів, художніх фільмів – з обов'язковим записом на електронні носії та анутованням щодо змісту і можливостей використання; складання конспектів (з дотриманням правил конспектування та чіткими посиланнями на літературу), структурних схем по темі практичного заняття. Самостійна робота спрямована на опрацювання тих питань теми, що не висвітлювалися в лекціях та не опрацьовувалися на практичних заняттях: у формі детального конспекту першоджерела чи реферативного повідомлення, що містить аналіз ступеня висвітлення певного питання в підручниках та наукових дослідженнях.

Матеріали рекомендацій для практичних занять і самостійної роботи здобувачів з курсу «Психологія девіантної поведінки» мають таку **структуру**:

✓ вказано мету та перелік питань по темі практичного заняття для усної відповіді;

✓ означено опорні поняття до кожної теми, які обов'язково мають бути відображені здобувачом у словнику психологічних термінів;

✓ визначено питання і завдання для роздумів та обговорення;

✓ передбачено завдання для практичного виконання, що виступають узагальненням опрацьованого теоретичного матеріалу;

✓ наведено теми доповідей і рефератів для обов'язкової роботи з першоджерелами, що передбачає анутовання або ж конспектування вказаних робіт в цілому чи їх окремих частин (відповідно до теми та проблем, які розглядатимуться на практичному занятті);

✓ запропоновано творчі завдання (проблемні ситуації, ессе), що спрямовані на розвиток умінь самостійно застосовувати набуті теоретичні знання в практиці психологічної роботи;

✓ тестові завдання для поточного контролю засвоєння питань теми;

✓ вказано рекомендовану основну літературу та інтернет-джерела, що включають найбільш значимі (класичні та сучасні) роботи у сфері психології.

Вивчення дисципліни «Психологія девіантної поведінки» супроводжується проведенням контролю за якістю отриманих здобувачами знань, навичок та вмінь, здійснюється викладачами під час практичних занять, індивідуальних контрольних співбесід. Головною метою практичних, самостійних занять є поглиблення теоретичних знань, удосконаленням практичних навичок та вмінь психолога.

Завершується викладання дисципліни для здобувачів спеціальності «Психологія» іспитом.

Після завершення вивчення дисципліни здобувач повинен:

знати:

- соціально-психологічну сутність поняття норми як визначальної основи розуміння девіантності;
- психологічний зміст поняття «девіантна поведінка»;
- ознаки, види, рівні та етапи розвитку девіантної поведінки;
- структуру девіантної поведінки;
- чинники формування девіантної поведінки та її індивідуальні механізми;
- вікові та гендерні особливості проявів девіантної поведінки особистості;
- детермінанти окремих видів девіантності (адиктивна поведінка, асоціальна поведінка тощо);
- зміст та основні стратегії соціальної профілактики девіантності та правопорушень неповнолітніх;
- особливості діяльності психолога щодо організації та проведення індивідуальної профілактичної та консультативної роботи з особами, схильними до проявів девіантності;
- основні методи психологічної корекції девіантності.

вміти:

- застосовувати отримані знання в практичній діяльності;
- виявляти зміст і види девіантної поведінки особистості;
- визначати чинники, що сприяють відхиленням у поведінці особистості;
- використовувати адекватні методи психологічної діагностики особистості з девіантною поведінкою;
- надавати психологічну допомогу особам-девіантам.

володіти:

- сукупністю знань та вмінь, що формують профіль фахівця у галузі психології;
- навичками побудови самостійних психологічних досліджень.

Змістовий модуль 1. Теоретичні аспекти та психологічна характеристика основних видів девіантної поведінки особистості

Тема 1. Девіантна поведінка як предмет наукового пізнання

Тлумачення терміну „девіантна поведінка“, його синоніми. Поняття та предмет психології девіантної поведінки. Місце психології девіантної поведінки в системі наук про поведінку. Становлення психології девіантної поведінки як спеціальної наукової та навчальної дисципліни. Структура психології девіантної

поведінки. Завдання, проблеми та перспективи психології девіантної поведінки в сучасних умовах. Девіантна поведінка як проблема кримінології. Девіантна поведінка як проблема соціологічних досліджень. Теорія аномії - соціальної дезорганізації В.Дюркгейма. Теорія аномії в розробках Р.Мертон, Т.Парсона, Себастьяна де Гразія, Ж.-Н.Фішера. Теорія диференційованих можливостей Говарда і Орліна. Теорія диференційованої асоціації Сазерленда. Теорія таврування І.Гофмана. Біологічні концепції девіантної поведінки (Ч.Ломброзо, Е.Кречмер, Х.Шелдон, У.Пірс, Х.Айзенк). Психологічні концепції девіантної поведінки.

Література: [1-23].

Тема 2. Детермінація девіантної поведінки

Основні підходи до пояснення девіантної поведінки. Біологічні передумови поведінкових девіацій. Соціальні чинники девіантної поведінки. Соціально-психологічні чинники девіантної поведінки. Педагогічні чинники девіантної поведінки особистості. Індивідуально-психологічні чинники девіантної поведінки особистості. Порівняльний аналіз соціальних, психосоціальних та біологічних детермінант девіантної поведінки. Вплив воєнного стану на прояви девіацій. Психофізіологічні фактори девіантної поведінки дітей. Концептуальні підходи до вивчення причин порушень особистісного розвитку дитини. Види відхилень у психічній діяльності. Зміст та особливості прояву психічного недорозвитку. Види затримки психічного розвитку дитини. Алалія, дислексія, дисграфія, дискалькулія як прояви ушкодженого психічного розвитку. Дисгармонійний психічний розвиток як фактор девіантної поведінки. Варіанти дисгармонійного психічного розвитку у дітей: акцентуації характеру та психопатії; неврастенія, неврози, невротичний розвиток; порушення потягів та кризові стани. Динамічні розлади емоційної сфери: підвищена збудливість, лабільність, інертність, переважання негативних емоцій..

Література: [1-23].

Тема 3. Типологія девіантної особистості

Основні ознаки девіантної поведінки. Основні підходи до класифікації видів девіантної поведінки. Соціально-правовий підхід до класифікації поведінкових відхилень. Медичний підхід до класифікації девіантної поведінки. Класифікація девіантної поведінки в психології. Основні види поведінкових розладів у відповідності з міжнародною класифікацією хвороб 10-го перекладу. Види взаємодії з реальністю. Види девіантної поведінки, де спостерігається боротьба з реальністю. Поняття «розлад поведінки». Характеристика видів девіантної поведінки.

Література: [1-23].

Тема 4. Залежна поведінка

Загальна характеристика залежної поведінки. Фактори залежної поведінки. Вікові особливості формування залежностей. Види залежностей: хімічна, харчова, ігрова тощо. Феномен співзалежності. Індивідуально-профілактична робота працівників ювенальної превенції з оціально-психологічної профілактики різних видів залежностей. Особливості прояву різних видів залежностей у воєнний час.

Література: [1-23].

Тема 5. Агресивна поведінка

Агресія та агресивна поведінка. Умови формування агресивної поведінки особистості. Агресія і воєнні дії. Витоки схильності особи до агресії. Жорстоке поводження з дітьми як соціально-педагогічна проблема. Фактори ризику насильства в сім'ї та жорстокого поводження з дітьми. Поняття та види насильства щодо жінок та дівчат, зокрема в сім'ї. Розгляд видів гендерно зумовленого насильства. Соціально-психологічний портрет особи, яка вчиняє насильство в сім'ї (соціальний портрет кривдника).

Література: [1-23].

Тема 6. Делінквентна поведінка

Делінквентна поведінка, як форма поведінки, що відхиляється від норми. Умови формування делінквентної поведінки особистості. Протиправна мотивація. Індивідуально-профілактична робота працівників ювенальної превенції з дітьми, які схильні до вчинення правопорушень та перебувають на профілактичних обліках у поліції.

Література: [1-23].

Тема № 7. Суїцидальна поведінка

Визначення та типологія суїцидів. Вікові особливості суїцидальної поведінки. Концепції формування суїцидів. Мотивація суїцидів. Суїцидальна поведінка в умовах воєнних дій. Індивідуально-профілактична робота працівників ювенальної превенції з соціально-психологічної профілактики суїцидальної поведінки.

Література: [1-23].

Тема № 8. Сексуальна поведінка

Проституція як форма девіантної поведінки та особливості її попередження соціально-педагогічними засобами. Проблема проституції у сучасному суспільстві. Проституція і воєнні дії. Особливості дитячої проституції. Причини і наслідки проституції неповнолітніх. Заходи попередження підліткової проституції на основі врахування її типології

Література: [1-23].

Змістовий модуль 2. Психологічна допомога особистості з девіантною поведінкою

Тема 9. Вікові та гендерні аспекти девіантної поведінки особистості

Девіації поведінки з позиції вікових особливостей і норм. Кількісні (гротескові) відхилення, відставання (ретардація) або випередження (прискорення) вікових поведінкових норм. Девіантна поведінка дітей і причини її виникнення. Гендерні аспекти девіантної поведінки особистості. Поширенні помилки статевого виховання. Особистість підлітка і девіантна поведінка Соціально-активні підліткові групи. Злочинність, проституція, агресія, ранній алкоголізм та наркоманія, як іди девіантної поведінки дітей. Особливості суїцидальної поведінки дітей і підлітків. Психолого-педагогічний потенціал попередження дитячої злочинності. Профілактика і психокорекція девіантної поведінки для різних категорій населення у воєнний час.

Література: [1-23].

Тема 10. Психологічна діагностика особистості з девіаціями поведінки

Напрями психологічної допомоги особистості: психологічна превенція (попередження, профілактика), психологічна інтервенція (подолання, корекція, реабілітація). Психодіагностика як допоміжний засіб вирішення проміжних практичних завдань. Етичний кодекс психолога. Стадії психологічної діагностики. Методи дослідження девіантної поведінки. Спостереження. Карта спостережень Д. Стотта. Бесіда та вимоги до неї. Тести. Опитувальники. Проективні методики. Метод незалежних характеристик.

Література: [1-23].

Тема 11. Психолого-педагогічні технології психологічної допомоги

Види психологічної допомоги, їх характеристика й основні методи. Основні види психологічної допомоги: психологічне консультування, психологічна корекція та психологічна терапія. Основні положення напрямів: позитивна психотерапія, когнітивна терапія, йоготерапія. Особливості проведення індивідуальної та групової психологічної роботи з девіантами. Основні принципи проведення психологічної роботи з особами, які мають девіантні прояви. Професійна етика, компетентність і проблеми фахової підготовки сучасних психологів. Особливості проведення психологічної допомоги особам з різними формами девіантної поведінки у воєнний час. Проблема соціально-психологічної реабілітації особистості з девіантною поведінкою. Особливості роботи "телефону довіри" як анонімного консультування особистості, схильної до девіантної поведінки.

Література: [1-23].

Тема 12. Профілактика девіантної поведінки

Сутність і види профілактики відхилень у поведінці. Завдання профілактики девіантної поведінки особистості. Зміст первинної та вторинної профілактики девіантної поведінки. Форми профілактики девіантної поведінки особистості. Аспекти і рівні профілактики відхилень у поведінці дітей. Особливості профілактики девіантної поведінки дітей та молоді. Мета і завдання профілактики девіантної поведінки дітей та молоді. Методи педагогічної профілактики девіантної поведінки дітей та молоді. Прийоми, що забезпечують ефективність профілактики відхилень у поведінці дітей. Концепція формування превентивного виховного середовища закладу загальної середньої освіти в умовах нової соціокультурної реальності. Сучасні проблеми профілактики девіантної поведінки в Україні (воєнний і післявоєнний час).

Література: [1-23].

Тема 13. Основи корекції девіантної поведінки

Психологічна корекція та реабілітація девіантної поведінки. Стимулювання позитивної мотивації. Методи корекції емоційних станів особистості. Методи саморегуляції поведінки особистості. Методи формування позитивної поведінки. Соціальна і корекційна робота з особами, які вчинили насильство в сім'ї. Організація та оптимізація соціального розвитку особистості відповідно до виду девіантної поведінки.

Література: [1-23].

Змістовий модуль 1. Теоретичні аспекти та психологічна характеристика основних видів девіантної поведінки особистості

Практичне заняття № 1 (2 год.)

Тема. Загальна характеристика девіантної поведінки

Мета: розглянути предмет вивчення психології девіантної поведінки, її місце в системі знань; охарактеризувати основні критерії визначення поняття «девіантна поведінка», виявити основні ознаки поведінки, яка відхиляється від норми; проаналізувати специфіку використання методів дослідження девіантної поведінки.

Питання для підготовки:

1. Поняття девіантної поведінки особистості.
2. Визначення понять «норма», види норм. Основні підходи, які пояснюють ці феномени.
3. Функції соціальних норм. Класифікація соціальних норм.
4. Соціальна дезадаптованість особистості.
5. Основні завдання психології девіантної поведінки особистості. Зв'язок психології девіантної поведінки особистості з іншими галузями.

6. Психологічне, психічне здоров'я та основні рівні його прояву

Література: [1-23].

Опорні поняття: норма поведінки, норма, соціальна норма, дезадаптація, патологія, девіація, девіантна поведінка, атитюд, соціальна компетентність, нормативна компетентність

Питання для обговорення і рефлексії

1. Що є предметом психології девіантної поведінки?
2. Дайте повне визначення поняття «девіантна поведінка».
3. Які завдання вивчає девіантна поведінка особистості?
4. Розкрийте зміст проблем девіантної поведінки.
5. Які перспективи розвитку психології девіантної поведінки?
6. Які галузі психологічної науки були базою для утворення девіантної поведінки особистості?
7. Які основні характеристики девіантності особистості Ви знаєте?
8. Які сучасні проблеми виникають перед психологією девіантної поведінки в Україні та світі?
9. Вкажіть проблеми та переваги психології девіантної поведінки особистості.

Дискусія

Чому люди порушують норми і правила?

II. Психологічні задачі:

Здійснити аналіз клієнтського запиту

1. До психолога звернулася викладачка університету: «Студент 2-го курсу О. дуже змінився. На першому курсі він старанно ставився до навчання, відвідував заняття, активно включався у життя групи. Зараз став багато пропускати. Ні однокласникам, ні батькам не говорить, де і з ким проводить час. Став замкнутим, уникає спілкування, не відповідає на телефонні дзвінки. Якщо говорить, то тільки про гроші та про те, як йому все набридло. Батьки коментуючи поведінку сина, не можуть дати ніяких пояснень, оскільки «давно перестали його розуміти, покинули спроби ще 2 роки тому».

2. До психолога звернулася мати першокурсниці А.: «Моя дочка зі вступом університету сильно змінилася. Говорить, що подорослішала. Вона мало уваги приділяє навчанню, багато гуляє з друзями, яких я не знаю. Зустрічається з чоловіком, який набагато старший за неї. Почала палити, по телефону комусь із подружок сказала, що пробувала якісь наркотики. Думаю, й алкоголь вживає. Я завжди їй говорила, що треба за собою слідкувати, гарно вчитися – я ось старалась Вдома я, звичайно, її сварю, намагаюсь навчити розуму, а вона стала втікати - «свободи їй хочеться». Я боюсь, що вона зовсім зіп'ється, а це ж впливає на фігуру та зовнішність».

Теми реферативних повідомлень

1. Соціальні норми та механізми їх регулювання.
2. Біологічні теорії девіантної поведінки.
3. Психологічні теорії девіантної поведінки.
4. Соціологічні теорії девіантної поведінки.

Ш. Практичні завдання:

Творчі завдання та проблемні ситуації для самостійної роботи:

Завдання 1. Написати психологічне есе на тему «Моє розуміння поведінкової норми та відхилення від цієї норми».

Завдання 2. Зробити порівняльний аналіз трактування нормальної і відхиленої поведінки у медицині, психології, педагогіці (у таблиці).

Завдання 3. Підберіть синоніми до поняття «норма»: правило, вимога, закон, принцип. Порівняйте їх пряме значення. Що таке нестандартна поведінка? Наведіть приклади.

Завдання 4. Виміряйте вашу готовність (схильність) до реалізації різних форм девіантної поведінки за допомогою опитувальника "Схильність до поведінки, що відхиляється (СОП)"

Тестовий контроль знань

1. Галузь психології, що вивчає особливості поведінки, що відхиляється від найважливіших соціально прийнятих норм:

- а) адитивна психологія;
- б) психологія девіантної поведінки;
- в) юридична психологія;
- г) психологія підлітків.

2. Соціальні норми - це (оберіть повний варіант відповіді)

- а) засновані на цінностях правила поведінки;
- б) очікування і стандарти, які регулюють дії та вчинки людей і соціальних груп;
- в) правила поведінки, які зміцнюють стабільність та єдність суспільства;
- г) усі відповіді правильні.

3. Норми виконують такі функції (укажіть рядок з повною відповіддю):

- а) формулюючу, корелюючу, мотивуючу;
- б) дидактичну, прогностичну, емфатичну;
- в) еталонну, конформну, компенсаторну;
- г) інтегруючу, контролюючу, еталонну.

4. Що з переліченого є прикладом соціальної норми?

- а) припис: зберігай дистанцію;
- б) рекомендація: право покупця повернути несправну річ;
- в) рецепт: приймати ліки 1 раз у день;
- г) попередження: паління шкідливе для здоров'я.

5. Укажіть рядок, де правильно зазначені соціальні норми за сферою регулювання відносин:

- а) етичні, духовно-релігійні, культурні;
- б) естетичні, організаційно-професійні, корпоративні;
- в) моральні, правові, політичні;
- г) усі відповіді правильні.

6. Соціальна норма –це:

а) сукупність вчинків, що характеризуються ставленням індивіда до етики і, насамперед, до загальнолюдських цінностей, до дисциплінованості, почуття обов'язку, поваги до оточуючих, ввічливості, чесності, порушення яких передбачає громадський осуд;

б) норми, які діють у галузі певних видів відносин: політичних, економічних, естетичних, релігійних;

в) сукупність вимог і очікувань, які пред'являє соціальна спільність (група, організація, клас, суспільство) до своїх членів з метою регуляції діяльності відносин.

7. Девіантна поведінка – це.....(оберіть правильний варіант відповіді).

а) наявність шкідливих звичок, психічних травм, досвіду насильства, соціальна некомпетентність тощо;

б) система вчинків чи окремі вчинки, що суперечать прийнятим у суспільстві правовим чи моральним нормам;

в) порушення моральних норм, що загрожує благополуччю міжособистісних відносин.

Практичне заняття № 2 (2 год.)

Тема. Соціальні відхилення та їх детермінація

Мета: охарактеризувати біологічні, психологічні та соціальні концепції, що пояснюють природу девіантної поведінки; проаналізувати чинники поведінкових відхилень в сучасних умовах розвитку суспільства..

Питання для підготовки:

1. Девіантна поведінка й соціальні відхилення.
2. Біологічні передумови виникнення поведінкових девіацій.
3. Психологічні механізми розладів поведінки.
4. Соціальні та соціально-педагогічні чинники девіантної поведінки.
5. Вплив воєнного стану на прояви девіацій.

Література: [1-23].

Опорні поняття: життєвий сенс, екзистенційна фрустрація, аномальна особистість, екзистенційний вакуум, ситуативний рівень девіантної поведінки, особистісний рівень девіантної поведінки, підкріплення поведінки, дитяча травма, соціалізація, соціальна дезадаптація, сімейне виховання, спрямованість особистості, ціннісні орієнтації, престиж, популярність, неформальні групи, десоціалізуючі впливи, пошукова діяльність.

Питання для обговорення і рефлексії

1. Що таке детермінація девіантної поведінки?
2. Які детермінанти девіантної поведінки можна виокремити в науковій літературі?
3. Проаналізуйте несприятливі стилі сімейного виховання як чинник девіантної поведінки особистості.
4. Порівняльний аналіз детермінант девіантної поведінки.
5. Психодинамічна теорія поведінкових девіацій.
6. Гуманістичний підхід до пояснення причин девіантної поведінки.
7. Когнітивно-поведінкова модель девіантної поведінки.

Дискусія

Чи може негативне ставлення до себе спричинити відхилення у поведінці?

II. Психологічні задачі:

Здійснити аналіз клієнтського запиту

1. До психолога звернувся молодий військовослужбовець, що вчергове повернувся із зони бойових дій. Відмічає зниження настрою, оскільки не може адаптуватися до цивільного життя; не може знайти себе, не знає, що робити, бо «я вмю тільки воювати». Говорить про труднощі у побудові взаємостосунків, постійне роздратування. Нічим займатися не хоче, спорт став обов'язком, а не задоволенням і користю. Ознак ПТСР не виявлено, однак про свою роботу говорити не хоче. Висловлює побоювання, що в такому стані не зможе нормально виконувати професійні обов'язки.

2. До психолога звернулася класний керівник: С., учень 7-го класу. Погано вчиться, часто пропускає уроки. Коли приходять до школи, часто порушує дисципліну, на зауваження реагує або грубістю, або так, що взагалі йде зі школи, хизуючись перед однокласниками тим, що йому все можна, адже він вже «відзначився», потрапивши через хуліганство (розбив вікна у торговельному кіоску) на облік до поліції. У бесіді зухвало заявив, що батьки для нього не авторитет, він їх не боїться і не любить. В класі претендує на позицію лідера, примушуючи однокласників підкорятися його правилам. Батьки не здатні впливати на його поведінку. Вчителі також не можуть примусити його дотримуватися дисципліни.

Теми реферативних повідомлень

1. Психодинамічна теорія поведінкових девіацій.
2. Гуманістичний підхід до пояснення причин девіантної поведінки.
3. Когнітивно-поведінкова модель девіантної поведінки.

III. Практичні завдання:

Творчі завдання та проблемні ситуації для самостійної роботи:

Завдання 1. Заповнити за зразком таблицю: Теорії формування девіантної поведінки (найменування теорії; засновники та представники теорії; основні положення теорії).

Завдання 2. Вписати форми негативних педагогічних впливів у сучасній школі. Навести приклади та вказати можливі шляхи подолання.

Завдання 3. Біологічні причини девіантності до сьогодні не вивчені досконально. Висловіть ваше ставлення до біологічної моделі пояснення девіацій. Чи вважаєте ви

пояснення девіантності через біологічні чинники беззаперечними? Оформіть у вигляді таблиці.

Завдання 4. Поясніть різницю між поняттями «захоплення» і «потяг». Наведіть приклади пояснень для різних вікових груп.

Завдання 5. *Спрямований самоаналіз «Моє ставлення до соціальних норм і правил поведінки»*

Спрямований самоаналіз – це різновид тренінгової технології, який передбачає занурення у свій внутрішній світ та подальший письмовий виклад думок і почуттів, що виникли внаслідок цього.

Подумайте про те, як Ви ставитеся до соціальних норм і правил поведінки.

- Чи вважаєте Ви за необхідне завжди їх дотримуватися?
- Якщо Ви порушили якісь норми чи правила, що Ви відчуваєте?
- Чи намагаєтесь Ви вибачитися або якимось іншим чином виправити ситуацію?
- Як часто Ви порушуєте соціальні норми та правила поведінки?
- Стосовно яких сфер життя чи в яких ситуаціях відбуваються ці порушення?

На виконання самоаналізу дається 10 хв.

Прочитайте написане та зробіть висновок щодо ступеня нормативності своєї поведінки.

Тестовий контроль знань

1. Метод дослідження девіантної поведінки особистості, який має на меті визначити ставлення респондента до певних проблем. Це:

а) спостереження; б) бесіда; в) тестування; г) проєктивні методи.

2. Чинники, що визначаються несприятливими соціальними, економічними, політичними умовами існування суспільства. Це:

- а) соціальні чинники;
- б) соціально-психологічні чинники;
- в) педагогічні чинники;
- г) індивідуально-психологічні чинники.

3. Чинники, що пов'язані з несприятливими особливостями взаємодії особистості зі своїм найближчим оточенням, з негативним впливом останнього на розвиток особистості. Це:

- а) соціальні чинники;
- б) соціально-психологічні чинники;
- в) педагогічні чинники;
- г) індивідуально-психологічні чинники.

4. Чинники, що виявляються в недоліках сімейного та шкільного виховання. Це:

- а) соціальні чинники;
- б) соціально-психологічні чинники.
- в) педагогічні чинники.
- г) індивідуально-психологічні чинники.

5. Чинники, що пов'язані з наявністю певних характеристик індивіда, що ускладнюють процес його соціалізації. Це:

- а) соціальні чинники;
- б) соціально-психологічні чинники;

- в) педагогічні чинники;
- г) індивідуально-психологічні чинники.

6. Які групи чинників, що детермінують відхилену поведінку, можна виокремити відповідно до теоретичних підходів основних напрямів психології? (укажіть рядок з повною відповіддю).

- а) гендерні, вікові, індивідуально-психологічні, педагогічні;
- б) сімейні, соціально-психологічні, медичні, педагогічні;
- в) суспільні, юридичні, педагогічні, психологічні;
- г) соціальні, соціально-психологічні, індивідуально-психологічні, педагогічні.

7. Суть якого стилю виховання в сім'ї розкриває подана характеристика: Поєднання загостреної уваги до дитини з великою кількістю обмежень і заборон, що веде до нерішучості, несамостійності дитини чи до яскраво вираженої реакції емансипації?

- а) гіпопротекція;
- б) підвищена моральна відповідальність;
- в) емоційне відкидання;
- г) домінуюча гіперпротекція.

8. Дитячий негативізм проявляється як... (оберіть правильний варіант відповіді).

- а) недоречні дії і вчинки дитини;
- б) злісні порушення дисципліни;
- в) наполегливий непослух;
- г) немотивований і нерозумний спротив дитини впливу на неї оточуючих людей.

Практичне заняття № 3-4 (4 год.)

Тема. Основні підходи до класифікації девіантної поведінки

Мета: визначити основні підходи до класифікації девіантної поведінки; охарактеризувати правовий, соціологічний та психологічний підходи до класифікації поведінкових відхилень.

Питання для підготовки:

1. Основні ознаки девіантної поведінки.
2. Соціально-правовий підхід до класифікації поведінкових відхилень.
3. Медичний підхід до класифікації девіантної поведінки.
4. Класифікація девіантної поведінки в психології.

Література: [1-23].

Опорні поняття: медичний, індивідуально-психологічний, соціальний, соціально-психологічний, психолого-педагогічний підходи; стилі сімейного виховання; співзалежність, акцентуації характеру.

Питання для обговорення і рефлексії

1. Назвіть причини, що перешкоджають створенню єдиної класифікації видів девіантної поведінки.
2. Перелічіть критерії, на яких ґрунтується визначення норми та відхилення від неї.
3. Охарактеризуйте основні класифікації видів девіантної поведінки.

4. Назвіть основні види поведінкових розладів у дитячо-підлітковому віці згідно з МКХ-10.

5. Назвіть основні види поведінкових розладів у дорослих людей згідно з МКХ-10.

II. Психологічні задачі:

Здійснити аналіз клієнтського запиту

1. До психолога звернулася класний керівник: О. у початковій школі була жвавою, веселою, товариською дівчинкою, гарно вчилася. Зараз вона у 7-му класі, часто пропускає заняття, погано вчиться, з однокласниками практично не спілкується, конфліктує з педагогами. Мати, коментуючи поведінку дівчинки, жаліється, що після її розлучення Таня зовсім “відбилася від рук”. Тетяна здається знервованою, стривоженою, ніби весь час думає про щось своє, а коли до неї звертаються, вся здригається. На контакт іде дуже важко, на питання відповідає неохоче. Однокласники кажуть, що вона багато читає у соц.мережах про групи типу «Синій кит», «Червона сова».

3. До психолога звернулася класний керівник: Таня у початковій школі була жвавою, веселою, товариською дівчинкою, гарно вчилася. Зараз вона у 7-му класі, часто пропускає заняття, погано вчиться, з однокласниками практично не спілкується, конфліктує з педагогами. Мати, коментуючи поведінку дівчинки, жаліється, що після її розлучення Таня зовсім “відбилася від рук”. Тетяна здається знервованою, стривоженою, ніби весь час думає про щось своє, а коли до неї звертаються, вся здригається. На контакт іде дуже важко, на питання відповідає неохоче. А нещодавно я помітила у неї книжку, схожу на ті, що поширюються між однолітками між собою про потойбічне життя.

Теми реферативних повідомлень

1. Медичний підхід по класифікації девіантної поведінки.
2. Класифікація девіантної поведінки в психології.
3. Соціологічний підхід до класифікації поведінкових відхилень.

III. Практичні завдання:

Творчі завдання та проблемні ситуації для самостійної роботи:

Завдання 1. «Я – людина добра! Якщо мене не доводити – останню сорочку зміну, завжди жебракам подаю... Але якщо хтось мене виведе – тут вже нічого з собою вдіяти не можу! «Планка падає», і мені вже не сила зупинитися – лаюся, можу наговорити такого, про що сам потім жалкувати буду, часто і в бійку полізу. Добре ще, Бог милував, ніж під руку не потрапляв, а то й до гріха недалеко. Потім швидко заспокоюся, відлягає, назавтра можу й не згадати, через що так зчепилися. Я з дитинства такий, у школі була кликуха –«Скажений». До армії не потрапив, термін мотав по малолітству : двоє хлопців билися, я розбороняти поліз – тут на мене й накопило! Їм нічого, у лікарні відлежилися та й виїшли, а мені вгатили три роки за хуліганство! На «зоні» мене навчили, що з цією злістю робити – якщо накопить, полоснути себе лезом по руці, кров пустити, воно й полегшає, не втрапиш знову в халепу. Я спробував – і справді, допомагає.

Адже коли мене злість охоплює – червона завіса перед очима, як у бика, кров у голову б’є, а там вже...

Хотів одружитися, але дівчина як побачить, що злість – боїться, що її битиму. Пробирав випивати – кажуть, «вип'єш – на душі легше стає». Але коли я п'яний, то взагалі злюся незрозуміло з чого, а вранці не пам'ятаю, де був, з ким, що скоїв. Так що я пити боюся.

Ось і зараз, згадав усе це, і така злість-образа мене взяла. Що ж це за життя таке погане! Ні одружитися, ні напиться, як люди! А тут ще й напарник мій стоїть, зуби вищирів. З мене сміється, мабуть! Ну, зараз я йому!!!»

Який різновид девіантної поведінки описано? Аргументуйте свою відповідь.

Яка потрібна психологічна допомога?

Завдання 2. Роман, 9 років. Звернулася мати у зв'язку з незрозумілою для неї поведінкою сина. Дитина часто відмовляється від прогулянок, екскурсій. Одного разу, коли мати купила йому нову сорочку, він розірвав її на шматки і викинув у вікно. Хлопчик не дозволяє матері прибирати в його кімнаті, перекладати речі. За словами вчительки, Роман дуже акуратний, середніх здібностей, вчиться рівномірно. У класі охоче виконує одне громадське доручення – поливає і вирощує рослини. Іноді бувають малозрозумілі спалахи гніву; якщо б'ється з дітьми, важко зупиняється. Полюбляє командувати більш слабкими і молодшими дітьми.

Під час психологічного дослідження виявляються утруднена впрацьовуваність, інертність психічних процесів. Обсяг та переключення уваги недостатні. Механічне й смислове запам'ятовування успішні. Рівень узагальнення – вікова норма. Самооцінка дещо завищена. Шкільна тривожність низька. При зображенні «Неіснуючої тварини» намалював динозавра з великою кількістю шипів та зубів. Досліджуваний визнає, що любить порядок, дисципліну. Свою поведінку вдома пояснює тим, що мама робить усе швидко, не попереджає його заздалегідь про прогулянки, покупки та ін. Скаржить на лють, яка іноді виникає, злопам'ятливість.

Який різновид девіантної поведінки описано? Аргументуйте свою відповідь.

Рекомендовані заходи?

Завдання 3. Ян, 8 років. Звернувся батько з ініціативи вчительки у зв'язку з порушеннями поведінки сина. Дитина успішно вчиться, легко засвоює програму, але раптові спалахи гніву, бійки перешкоджають перебуванню в школі. За останній тиждень Ян встиг побити двох однокласників (один з них потрапив у лікарню), пошматував щоденник, кілька разів ішов з уроків. Вдома поведінка не краща, за найменшої протидії батьків хлопчик розлючується, кричить, кидає на підлогу посуд, рве книжки. Після цього засмучується, обіцяє виправитися. Такі особливості характеру почали виявлятися приблизно з трьох років, раніше дитина росла й розвивалася нормально; ходити, розмовляти почав своєчасно. У дитячому садку були постійні скарги на порушення поведінки: бійки, ризиковані вчинки (ходив по даху дитсадку та ін.).

Під час психологічного дослідження дитина швидко вступає в контакт, ставлення до завдань вибіркоче. Виражена перенасичуваність. Темп сенсомоторики прискорений. Обсяг, переключення уваги – норма. Механічне запам'ятовування успішне, мислення логічне. При дослідженні особистості виявляється

диференційована самооцінка, досліджуваний відзначає у себе дратівливість, запальність. Скаржитися на те, що не може стриматися під час спалаху гніву.

Який різновид девіантної поведінки описано? Аргументуйте свою відповідь.

Рекомендовані заходи?

Завдання 4. Євген, 14 років. Звернулася мати зі скаргою на труднощі у вихованні сина, якого вона виховує сама.

З бесіди з'ясувалося, що хлопчик народився, ріс і розвивався нормально. Був спокійним і слухняним. У школі до 5-го класу навчався непогано, потім успішність дещо погіршилась. Мати спробувала стимулювати навчання сина: заборонила йому відвідувати спортивну секцію, фізично карала за погані оцінки. Після цього успішність стала ще гіршою, син почав пропускати уроки, обманювати матір.

Протягом останнього року Женя спілкується з компанією старших підлітків, закинув усі свої попередні захоплення (фото, ранкові пробіжки), з'являється додому пізно вночі, майже не ходить до школи. Кілька разів син повертався додому в якомусь дивному стані: насилу відповідав на запитання, безпричинно сміявся, вранці скаржився на сильний головний біль.

Під час психологічного обстеження відмічена низька працездатність, виснажуваність. Пам'ять і мислення не порушені. Запас загальноосвітніх знань нижчий за вікову норму, проте підліток добре поінформований про значення слів з жаргону наркоманів. За допомогою проєктивних методів встановлено, що в Жені високий рівень ризику адиктивної поведінки. У ході експериментальної бесіди з'ясувалося, що в підлітка були окремі епізоди куріння конопель.

Який різновид девіантної поведінки описано?

Що спровокувало таку поведінку підлітка?

Які заходи можуть бути рекомендовані?

Завдання 5. Самообстеження за методикою Леонгарда-Шмішека «Виявлення психопатій та акцентуацій характеру»

Заповніть таблицю за нижчеподаним зразком, проаналізувавши всі типи акцентуацій.

Тип акцентуації характеру	Поведінкові прояви	Форми проявів, що зумовлюють соціальну дезадаптацію	Механізм виникнення соціальної дезадаптації (вторинного дефекту)

Поміркуйте над тим, які типи акцентуацій характеру найчастіше призводять до соціальної дезадаптації.

Тестовий контроль знань

1. Беззмістовна руйнівна поведінка: знищення матеріальних та культурних цінностей; засмічення громадських місць, погроми тощо...:

- а) агресивна поведінка;
- б) вандалізм;
- в) аутоагресивна поведінка;
- г) віктимна поведінка

2. Піроманія – це:

- а) нав'язливе прагнення індивіда скоїти крадіжку;
- б) непереборне прагнення індивіда до бродяжництва;
- в) нав'язливе прагнення індивіда до ушкодження своєї шкіри або волоссяного покриву на голові, в'ях, бровах тощо;
- г) непереборне прагнення індивіда до скоєння підпалів.

3. Вандалізм трактується як...

- а) варіативне уживання психоактивних речовин;
- б) психологічний розлад, що характеризується патологічно високим потягом до їжі;
- в) прагнення до невиправданого ризику;
- г) одна із форм руйнівної поведінки, бездумне знищення культурних і матеріальних цінностей.

4. Суть якого поняття розкриває подане визначення: Діяння (дії або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному чи сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та/або такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю особи?

- а) афазія;
- б) дефлексія;
- в) булімія;
- г) булінг.

5. Як називається психосоматичний синдром, що характеризується неконтрольованим і швидким поглинанням великої кількості їжі?

- а) боваризм;
- б) болдінг;
- в) біофілія;
- г) булімія.

6. Які загальні назви уживаються в літературі як синонім до поняття захоплення азартними іграми?

- а) гаплика, амімія;
- б) гіпобулія, дромоманія;
- в) графоманія, афазія;
- г) гемблінг, лудоманія.

Практичне заняття № 5-6 (4 год.)

Тема. Адиктивна поведінка

Мета: визначити поняття «адиктивна поведінка», її чинники, види, мотивацію; охарактеризувати особливості прояву різних форм адикцій; проаналізувати основні методи профілактики адикцій.

Питання для підготовки:

1. Поняття адиктивної поведінки, її детермінація.
2. Наркоманія, токсикоманія як форми адиктивної поведінки.
3. Алкоголізм: фази алкогольної залежності.
4. Особливості прояву тютюнопаління.
5. Феномен со-залежності.
6. Нехімічні адикції: діагностичні критерії, класифікація.
7. Патологічна схильність до азартних ігор (гемблінг, лудоманія).
8. Еротичні адикції.
9. Соціально прийнятні адикції.
10. Технологічні адикції.
11. Харчові адикції

Література: [1-23].

Опорні поняття: адиктивна поведінка, залежність, психологічна залежність, фізична залежність, сагінозалежність, феласмозалежність, парентозалежність, пезозалежність, ікогенозалежність, хімічні та нехімічні залежності, алкоголізм, гамбринізм, наркоманія, гемблінг, шопінг, лудоманія, порушення харчової поведінки, Інтернет-залежність, трудовоголізм, залежність від стосунків, сексоголізм, вандалізм, релігійна залежність, гедоністична мотивація, атарактична мотивація, проституція, псевдокультурна мотивація, субмісивна мотивація.

Питання для обговорення і рефлексії

1. Загальна характеристика адиктивного виду девіантної поведінки.
2. Детермінанти адиктивного виду девіантної поведінки.
3. Поняття адикції.
4. Характеристика видів адиктивної поведінки.
5. Чому вікові особливості підлітків можуть стати передумовою виникнення адиктивної поведінки?
6. Охарактеризувати особливості адиктивної поведінки.
7. Охарактеризувати поняття алкогольної залежності.
8. Охарактеризувати поняття наркотичної залежності.
9. Назвіть типові ознаки залежності від азартних ігор.
10. Назвіть стадії формування ігрової психологічної залежності.

II. Психологічні задачі:

1. У Сергія М. (учень 4-го класу) мати деспотична, захоплена роботою і професійною кар'єрою; батько – м'який, товариський, працює звичайним службовцем, отримуючи низьку зарплату. Сергій ще з дитячого садочка займався музикою, спортивними танцями. Зараз усі додаткові заняття покинув та й у школі навчається не дуже добре. Вперше алкоголь спробував у 7 років разом з товаришами зі свого двору. Було погано, але не покинув зловживати спиртним, обґрунтовуючи це тим, що не міг «зрадити своїх товаришів».

Визначте можливі чинники, що сприяли проявам відхиленої поведінки у такій ситуації. Запропонуйте форми індивідуальної роботи з Сергієм М.

2. Дружина з тривогою говорить чоловіку, що він багато п'є і це може погано закінчитися. Чоловік заспокоює дружину, говорючи, що він, як і раніше, непогано себе почуває, гарно виглядає і спиртне йому зовсім не шкодить. До того ж він став більш стійкий до алкоголю, в нього виробився «імунітет» і він майже не п'яніє.

Поясніть хибність міркувань чоловіка. Чи наявні у чоловіка ознаки алкогольної залежності? Поясніть відповідь. Зробіть прогноз щодо можливого подальшого розвитку подій.

3. Коли нам стало відомо, що наш сусід, Ростислав Борисович, виявився наркоманом, ми не повірили. Адже наркомани – це бандити, спадкові злочинці! А Ростислав Борисович – така шанована людина! З хорошою сім'єю, в домі всього вдосталь. І сам герой: усе життя на військовій службі, брав участь у боях в Афганістані, був тяжко поранений, довго лікувався. А який він чемний, вихований, і взагалі, нормальний на вигляд! Ну хіба це може бути, що така людина – наркоман?

Чи може бути Ростислав Борисович наркоманом? Якщо так, то на якій стадії? Які причини виникнення наркоманії є найімовірнішими цьому випадку?

4. До реанімаційного відділення лікарні потрапив Владлен К., 16 років, з гострим отруєнням транквілізаторами. Як виявилось, він з другом вирішив спробувати, що таке «кайф». Друг в останню хвилину злякався і став відраджувати Владлена. У відповідь на це Владлен зі словами: «Ех ти, слабак! Усього боїшся, а я завжди що хочу, те й роблю!» – розчинив пігулки у воді й випив одним духом. Мати Владлена, модно і багато вдягнена жінка, плакала в кабінеті лікаря: «І нащо він це зробив? Що це за ігри такі? Мало йому було розваг, чи що? Адже він мав усе! Будь-яке його бажання виконувалося, варто йому було тільки захотіти!

Як пояснити поведінку Владлена? Який тип сімейного виховання застосовувався до Владлена? Запропонуйте корекційно-профілактичні заходи, які може використати психолог у даному випадку.

Теми реферативних повідомлень

1. Особистісні характеристики людей із адиктивними формами поведінки
2. Фактори залежної поведінки, феномен со-залежності.
3. Алкогольна адикція.
4. Наркотична адикція.
5. Харчова адикція.
6. Форми залежності і їхній вплив на особистість

Ш. Практичні завдання:

Творчі завдання та проблемні ситуації для самостійної роботи:

Завдання 1. Підготувати соціально-психологічний тренінг для учнівської молоді «Скажемо наркотикам –ні!»,

Завдання 2. Підготувати соціально-психологічний тренінг для учнівської молоді «Скажемо палінню –ні!».

Завдання 3. Наведіть сучасні приклади негативних, нейтральних і позитивних соціальних залежностей.

Завдання 3. *Визначте, чи є наведені нижче випадки проявами девіантної поведінки. Обгрунтуйте свою відповідь.*

1. Студентка 2-го курсу зайнялася продажем косметики. Перестала відвідувати заняття, ходити на дискотеки, дозволила почала присвячувати семінарам та зібранням представників сільового маркетингу. Різко погіршилася успішність навчання. Крім косметики та бізнесу, ні про що більше говорити й думати не хоче. Батьки в розпачі.
2. Учень 9-го класу є надзвичайно замкнутим, соромиться своїх однолітків, не бере участі в позакласних заходах. Серед товаришів у нього тільки дорослі люди. Це він пояснює тим, що однолітки його не розуміють, йому нема про що з ними розмовляти.
3. Студентка 3-го курсу взимку не носить верхнього одягу, незважаючи на мороз і холод. Щороку хворіє на запалення легень, але одягатися все одно відмовляється.
4. Учень 10-го класу вирішив стати біологом. Він ловить тварин і робить їх розтин, вивчаючи таким чином їхню будову. Вважає, що інакше цю науку вивчити не можна.
5. Жінка середнього віку, мати двох дітей, почала ходити до секти. Відмовилася їсти багато продуктів, перестала цікавитися звичними справами. Хочє покинути роботу, аби більше часу було на молитви та релігійні зібрання. Всіх знайомих запрошує на свої зібрання і до своєї общини.
6. Після того, як 20-річного юнака покинула дівчина, він довгий час страждав, а потім за компанію з другом пішов "знімати" дівчат. Тепер він міняє дівчат мало не щодня, одночасно зустрічається з кількома, говорить, що тепер відчув себе справжнім чоловіком.
7. Студентка коледжу їсть чотири рази на день. Крім звичайної їжі з трьох страв, щодня з'їдає півбатона, кілька тістечок, кілограм цукерок, бутерброди, фрукти, кілька плиток шоколаду, млинці та ін.
8. Підліток 14 років входить до фанклубу футбольної команди. Ходить на всі матчі, носить з собою бейсбольну бити, одягається в чорний одяг, обличчя ховає за високим коміром. Виявляє ненависть до фанів інших команд, кілька разів був затриманий у вуличній бійці.
9. 8-річна дівчинка заїкається. Особливо, коли хвилюється, розмовляє з незнайомими або має відповідати перед класом. Батьки водили її кілька разів до невропатолога, але це не допомогло.
10. 40-річний чоловік, колишній військовий, після відставки влаштувався на нову роботу і почав палити. Пояснює це тим, що раніше не палив, бо ніхто з його друзів і колег не палив, а зараз колеги інші, всі ходять на "перекури".

Тестовий контроль знань

1. Важливим чинником поширення токсикоманії серед молоді є:

- а) гуртування молоді;
- б) обмеження в спілкуванні;
- в) підвищення настрою;
- г) а+б

2. Ейфорія - це стан:

- а) пригнічення функцій організму;
- б) пригнічення настрою;

- в) підвищення настрою;
- г) а+б.

3. Розвиток токсикоманії пов'язаний із вживанням препаратів:

- а) хімічних;
- б) біологічних;
- в) лікарських;
- г) а+б+в.

4. Токсичні речовини спричиняють смерть через:

- а) параліч судинно-рухового центру;
- б) параліч дихального центру;
- в) припинення детоксикування печінкою;
- г) ниркову недостатність.

5. Вдихання летючих елементів, зловживання речовинами, що не віднесені до наркотичних і не взяті як такі під контроль, але які викликають явища звикання і хворобливу пристрасть, вважають:

- а) наркоманією;
- б) токсикоманією;
- в) шкідливою звичкою;
- г) наслідуванням;
- д) психічною залежністю

6. Непомірне вживання спиртних напоїв людьми, у яких не сформувався синдром залежності від алкоголю - це:

- а) пияцтво;
- б) звичка;
- в) алкоголізм;
- г) шкідлива звичка;
- д) спосіб життя.

7. Алкоголізм - це:

- а) порушення пам'яті, забування неприємних травмуючих подій;
- б) ослаблення імунної системи, яке виникає при вживанні алкоголю;
- в) ураження кори головного мозку від надмірного вживання алкоголю;
- г) захворювання, спричинене зловживанням алкоголю.

8. До речовин, які викликають звикання, відносять:

- а) снодійні засоби, транквілізатори;
- б) стимулятори ЦНС, анагетіки;
- в) антипаркінсонічні, антигістамінні;
- г) летючі ароматичні речовини;
- д) всі відповіді вірні.

9. Після відмови від тютюнопаління у людини можуть з'явитися:

- а) головний біль;
- б) запаморочення;
- в) дратівливість;
- г) слабкість;
- д) всі відповіді вірні.

10. Механізм виникнення фізичної залежності від нікотину має

наступний вигляд:

а) кожна цигарка створює потребу в наступній;
б) лише після того, як в кров потрапило дуже багато нікотину, виникає «тяга», яка спонукає курити далі;

в) нікотин не викликає фізичної залежності.

11. Яке з цих тверджень є правдивим?:

а) нікотин легко знімає будь-яке напруження;

б) нікотин не знімає напруження;

в) нікотин знімає напруження, яке було викликане самим нікотинном.

12. Що з перерахованого відноситься до хімічних залежностей?:

а) зловживання лікарськими препаратами;

б) алкоголізм;

в) тютюнопаління;

г) переїдання;

д) наркоманію.

13. Що з перерахованого відноситься до основних характеристик хімічної залежності?:

а) це хвороба, яку дуже важко вилікувати;

б) це невиліковна хвороба, від якої остаточно одужання неможливе;

в) це хвороба, яка прогресує, якщо вживання психоактивної речовини продовжується;

г) це хвороба, яка може спричинити смерть.

14. Які фактори укріплюють і посилюють хімічну залежність?:

а) синдром абстиненції;

б) підвищення толерантності;

в) приємні відчуття від сп'яніння;

г) руйнування мозку.

15. Що з перерахованого сприяє виникненню хімічної залежності?:

а) занижена самооцінка та бездіяльний стиль життя при нереалістично високих амбіціях;

б) хтось з батьків або кровних родичів був хімічно залежним;

в) перебування в небезпечних дворових та шкільних компаніях;

г) підвищений рівень стресу;

д) неспроможність себе контролювати та схильність уникати розв'язання проблем.

16. Гемблінг - це:

а) захоплення якою-небудь діяльністю у крайньому ступені вираженості з формуванням культу та повною його підлеглістю людини та її індивідуальності;

б) захоплення оздоровчими вправами, коли всі засоби досягнення здоров'я переходять у самоціль і людина від цього отримує задоволення;

в) втеча людини від реальності у сферу діяльності і досягнень, при цьому захопленням стає робота або інша діяльність, де людина хоче досягнути великих успіхів;

г) надцінне захоплення азартними іграми, коли людина повністю присвячує себе грі, виключаючи іншу діяльність.

17. До порушень поведінки, спричинених розладами потягів, належать (оберіть правильний варіант відповіді):

- а) німфоманія, ехололія, брехливість;
- б) нарцисизм, нонконформізм, нанізм;
- в) лунатизм, ейдетизм, еротизм;
- г) клептоманія, дромоманія, піроманія.

Практичне заняття № 7-8 (4 год.)

Тема. Психологічні особливості агресивної поведінки

Мета: визначити поняття «агресивна поведінка», її чинники, види, мотивацію; охарактеризувати особливості прояву різних форм агресивної поведінки; проаналізувати основні методи профілактики агресивної поведінки.

Питання для підготовки:

1. Агресія та агресивна поведінка. Види та форми агресивної поведінки. Ознаки агресивної поведінки.
2. Теорії агресивності. Умови формування агресивної поведінки (у кожній із груп теорій).
3. Жорстоке ставлення до дітей як можлива причина девіантності.
4. Вандалізм і графіті як форми руйнівної поведінки людини.
5. Булінг, мобінг, хейзинг.
6. Насильство як форма агресивної поведінки особистості.

Література: [1-23].

Опорні поняття: *агресія, агресивність, агресивна поведінка, вербальна агресія, невербальна агресія, пасивна агресія,*

Питання для обговорення і рефлексії

1. Перерахуйте підліткові поведінкові реакції.
2. Дайте визначення поняття «агресія», «агресивність».
3. Поясніть психологічний зміст агресивності.
4. Поясніть чинники агресивної поведінки з позицій фрустраційної теорії.
5. Поясніть чинники агресивної поведінки з позицій теорії соціального научіння.
6. Чому агресивність вважається проявом дезадаптації у підлітковому віці.
7. Які групи умов впливають на формування агресивності у дитячому і підлітковому віці?

П. Психологічні задачі:

1. В експерименті з лялькою Бобо, проведеного А.Бандурою та його колегами, який був присвячений встановленню впливу телевізійних та кінематографічних образів насилля на людську поведінку, було показано, що поведінкові реакції людини в широкому діапазоні можуть засвоюватися через спостереження відповідних моделей поведінки. Цей експеримент викликав бурхливе обговорення можливого впливу мас-медіа, що створюють та тиражують образи насилля, на зростання рівня насилля у суспільстві.

Чи можна, виходячи із даних сучасних досліджень, стверджувати, що споглядання сцен насилля у телепередачах викликає у людей агресивність? Відповідь аргументуйте.

2. До консультації звернулася мати 8-річного хлопчика зі скаргою на агресивність. Хлопчик зачіпає всіх у школі, дратівливий, усі конфлікти намагається вирішити силою. Буває дуже жорстоким. Діти у класі його не люблять, але є два однокласники, з якими він спілкується та грається у дворі. Вчитель вимагає від матері, щоб вона «сходила до психолога та принесла довідку про те, що дитина здорова». Хлопчик – єдина дитина у сім'ї, батьки працюють, за ним інколи наглядає старенька прабабуся.

Запит матері: як змінити поведінку сина?

Чи не придираються до нього вчителі і як можна на них вплинути?

Які можливі причини агресивної поведінки хлопчика (поясніть їх, виходячи із різних теорій агресивності)?

Запропонуйте можливу програму психологічного обстеження, виділіть основні напрямки корекційної роботи.

3. На уроці математики учень 7 класу раптово схопився з місця і закричав: «Що за задачі! Хто такі задачі повидумував? Не буду виконувати!» І, розкидавши зошити, вибіг із класу.

Чи можна назвати таку поведінку агресивною?

До якого виду агресивної поведінки її можна віднести?

Які ймовірні причини такої поведінки? Дайте психологічне пояснення.

Запропонуйте профілактично-корекційні заходи щодо даного прояву поведінки.

4. 6-річний Мартін нещодавно разом з батьками емігрував до США. Батьки хочуть, щоб він спілкувався рідною мовою, тому англійською звертаються до нього рідко. Через це йому важко спілкуватися з оточуючими, він в основному грається сам. Проблеми виникли, коли Мартін почав показувати оточуючим язика, плюватися, забирати у дітей іграшки. Бачачи негідну поведінку сина, батьки запропонували сусідам і знайомим лупцювати хлопчика у разі виникнення проблем чи порушення ним спокою та порядку.

Як можна пояснити поведінку хлопчика з психологічної точки зору?

Чи є поведінка агресивною?

Які можливі причини такої поведінки?

Спрогнозуйте можливі варіанти подальшого розвитку хлопчика.

Теми реферативних повідомлень

1. Біологічна теорія агресивності К. Лоренца
2. Теорія фрустрації – агресії Д.Майерса
3. Соціально-когнітивна теорія наuczіння А. Бандури.
4. Теорія Дж. Долларда та Н. Міллера «фрустрація-агресія».
5. Діагностика агресивної поведінки особистості.

Ш. Практичні завдання:

Творчі завдання та проблемні ситуації для самостійної роботи:

Завдання 1. Розробити рекомендації учителям та батькам щодо конструктивної взаємодії з агресивними дітьми.

Завдання 2. Систематизувати інструментарій допомоги агресивній дитині (ігри, вправи, виховні заходи, психодіагностичні методики)

Завдання 3. Запропонувати рекомендації для педагогів щодо раннього виявлення учнів – жертв булінгу. Розробити проєкт шкільного інформаційного стенду «Булінг у шкільному середовищі».

Завдання 4. Самообстеження за методиками, що діагностують рівень агресії. Проведіть самообстеження за опитувальником Басса-Дарки на визначення основних видів агресивних та ворожих реакцій і зробіть інтерпретацію.

Тестовий контроль знань

Підібрати 10 тестів до теми за зразком

1. Агресія – це:

а) соціально-психологічна характеристика особистості, що відображає її владні якості, схильність до використання суворих недемократичних методів впливу на людей;

б) бурхлива емоційна реакція людини в екстремальній ситуації;

в) стан сильного емоційного збудження людини, зумовлений її активними діями, спрямованими на задоволення значущої потреби;

г) цілеспрямована деструктивна поведінка людини, яка суперечить суспільно встановленим нормам і завдає іншим фізичної шкоди чи спричиняє психологічний дискомфорт.

2. Якому виду агресивної поведінки за ступенем прояву характерні такі ознаки: самозвинувачення, самоприниження, нанесення тілесної школи самому собі?

а) фізична;

б) індивідуальна;

в) просоціальна;

г) аутоагресія.

Практичне заняття № 9-10 (4 год.)

Тема. Делінквентна поведінка

Мета: визначити поняття «делінквентна поведінка», її чинники, види, мотивацію; охарактеризувати особливості прояву делінквентної поведінки; проаналізувати основні методи профілактики делінквентної поведінки.

Питання для підготовки:

1. Делінквентна поведінка та її характеристика.

2. Зовнішні та внутрішні умови делінквентної поведінки.

3. Специфічна мотивація антигромадської поведінки. «Антисоціальна особистість».

4. Дитяча та молодіжна злочинність. Основні види. Внутрішні причини.

5. Утечі з дому та бродяжництво та їх типи.

6. Гендерно зумовлене насильство: визначення і види.

Література: [1-23].

Опорні поняття: делінквентна поведінка, кримінальна поведінка, антисоціальна поведінка, правопорушення, антисоціальна (психопатична) особистість, віктимність.

Питання для обговорення і рефлексії

1. Розмежуйте зміст понять «делінквентна», «асоціальна», «кримінальна» поведінка.

2. Перерахуйте основні мотиви протиправної поведінки.
3. Визначте провідні умови формування віктимної поведінки.
4. Проаналізуйте чинники сімейного виховання, що зумовлюють формування віктимної поведінки.
5. Наведіть приклади психопатичні особистості у художній літературі.
6. Перерахуйте основні групи протиправних установок особистості.

Групова дискусія «Як допомогти дитині з девіантною поведінкою»

Студенти об'єднуються в групи по 3-4 особи й обговорюють питання дискусії. Після обговорення висновки своєї роботи узагальнюють в таблиці:

Різновид допомоги	Завдання, що вирішуються	Форми й методи, які застосовуються	Контингент (вік, вид девіантної поведінки)	Фахівці

II. Психологічні задачі:

1. Познайомтеся з точкою зору А. Адлера, який вважає, що про страшний трагізм ситуації можна судити по тому, що, як встановлено нами, діти стають схильними до асоціальної і злочинної поведінки тільки в тому випадку, якщо вони втратили віру в майбутнє, в свої успіхи в школі, свою привабливість для протилежної статі.

- Чи погоджуєтесь ви з такою думкою? Відповідь обґрунтуйте.

2. Прочитайте уривок тексту із книги Раттер М. «Злочинність і важка поведінка, на думку більшості, пов'язані з підлітковим періодом, і, звичайно, саме в цьому віці діти найчастіше постають перед судом. Важливо, однак, мати перспективний погляд на цю проблему. Незважаючи на частоту дрібних крадіжок, серйозна і тривала асоціальна поведінка спостерігається лише у незначній частини підлітків. Злочинність частіше зустрічається у хлопчиків, і це явище більше поширене у великих містах в порівнянні з неіндустріальними містечками або сільською місцевістю.

Хоча зіткнення з законом може у відкритій формі статися лише в підлітковому віці, однак лонгітюдні дослідження показують, що поведінка та особистісні особливості вирізняють майбутніх правопорушників серед інших дітей вже в ранньому шкільному віці. Зростання злочинності помітне серед підлітків, проте в значній мірі це явище своїм корінням сягає в раннє і середнє дитинство.

Мабуть, швидше не правопорушення, а депресивний стан є характерним розладом, котрий вперше виникає в підлітковому віці. Депресивні стани не типові для маленьких дітей і що вони виникають набагато частіше у підлітків (як і у дорослих)».

- *Висловіть свою точку зору стосовно прочитаного.*
- *Які особистісні особливості вирізняють майбутніх правопорушників серед інших дітей?*

- *Які їх причини?*

3. Після сварки з батьками 15-річна Оксана втекла з дому. Її знайшли через дві доби. Через тиждень вона втекла знову, повідомивши в записці, що вдома її ніхто не розуміє і їй нецікаво. Знайшли її через два тижні в іншому місті. Дівчина сказала, що додому не повернеться, хоче самостійного життя.

- *До якого виду девіантної поведінки можна віднести поведінку Оксани?*

- *Якими, на вашу думку, можуть бути мотиви даної поведінки? Поясніть відповідь.*

- *Обґрунтуйте ефективні способи психологічної профілактики даного явища.*

4. Євген О. потрапив у в'язницю, коли йому було 16 р. Він мав друзів, товаришував з дівчиною, але водночас усе пішло шкереберть. За крадіжку йому присудили 2 р. колонії. У колонії його згвалтували, після чого він дуже змінився: став замкненим, підозрілим, некоммукабельним. Після звільнення повернувся у рідне селище, де якимось чином дізналися про те, що з ним сталося. У соцмережах йому почали писати чоловіки, запрошуючи на побачення. Один запропонував допомогти фінансово, почав дарувати дорогі речі, обіцяв допомогти з роботою. З батьками у Євгена не дуже близькі відносини, дівчата почали над ним насміхатися, колишні друзі не дуже йшли на контакт. А «спонсор» добре ставиться, ще пропонує зняти для нього квартиру. Хлопець у роздумах, що робити: вступати в гомосексуальні відносини чи ні?

- *Дайте психологічне пояснення життєвої ситуації Євгена.*
- *Чи наявні в його поведінці прояви сексуальних девіацій?*
- *Які психологічні причини зміни людьми сексуальної орієнтації?*
- *На що повинен спиратися Євген, приймаючи рішення, вступати в гомосексуальні відносини чи ні?*

Теми реферативних повідомлень

1. Особливості дитячої злочинності.
2. Особливості молодіжної злочинності.
5. Причини утечі з дому та бродяжництво та їх типи.
6. Гендерно зумовлене насильство.

III. Практичні завдання:

Творчі завдання та проблемні ситуації для самостійної роботи:

1. Творче завдання: Проект «Карта альтернатив»

Завдання: Уявіть район міста з високим рівнем підліткової злочинності.

Створіть візуальну карту або макет «Центру тяжіння», який би став альтернативою вуличному угрупованню.

Умова: Ви не можете використовувати заборони. Центр має бути настільки привабливим, щоб підліток сам захотів змінити компанію правопорушників на цей простір.

Мета: Розвиток навичок проектування безпечного соціального середовища.

2. Проблемна ситуація: «Межа відповідальності»

Ситуація: 15-річний Максим, який раніше не мав проблем із законом, під тиском авторитетного лідера компанії погодився «просто постояти «на шухері»», поки інші розмальовували стіни пам'ятки архітектури. Його затримала поліція, а інші втекли.

Питання для дискусії: Чи є Максим делінквентом, якщо він сам не тримав балончик із фарбою? Як має діяти шкільний психолог та батьки: захищати його як жертву обставин чи наполягати на повному покаранні?

Мета: Розмежування понять співучасті та особистого вибору.

3. Творче завдання: Вправа «Лист із майбутнього»

Завдання: Напишіть короткий твір-роздум (есе) від імені 30-річної людини, яка в підлітковому віці мала делінквентну поведінку, до самого себе 14-річного.

Умова: У листі не повинно бути повчань. Потрібно описати «точку неповернення» — момент, коли дрібний проступок переріс у серйозну проблему, та запропонувати інший варіант розвитку тієї події.

Мета: Формування часової перспективи та розуміння наслідків власних дій.

4. Проблемна ситуація: «Віртуальний делінквент»

Ситуація: Учень 9-го класу створив фейковий аккаунт вчителя в соцмережах, де публікує образливі меми та розголошує особисті дані викладача. Учень вважає це просто «тролінгом» і жартом.

Питання для аналізу: Де проходить межа між девіацією (порушенням моралі) та делінквентністю (кібербулінг, втручання в приватне життя)? Які юридичні наслідки можуть настати для батьків та учня згідно з Кодексом України про адміністративні правопорушення?

Мета: Аналіз сучасних форм делінквентності в цифровому просторі.

5. Творче завдання: Соціальний анти-комікс «Ефект доміно»

Завдання: Створіть сценарій або розкадровку для короткого відео (TikTok/Reels), що демонструє, як один дрібний делінквентний вчинок (наприклад, крадіжка енергетика «на спір») запускає ланцюгову реакцію, яка руйнує плани людини на майбутнє (наприклад, мрію стати пілотом або лікарем).

Умова: Фінал має бути відкритим, де глядач може «відкрити час назад» і змінити перше рішення.

Мета: Наочна демонстрація причинно-наслідкових зв'язків.

Тестовий контроль знань

1. Чим делінквентна поведінка принципово відрізняється від девіантної?

- А) Вона завжди пов'язана з психічними розладами.
- Б) Вона обов'язково порушує правові норми та закони.
- В) Вона стосується лише дорослих осіб.
- Г) Вона не несе шкоди суспільству.

2. Який термін найчастіше використовується як синонім до делінквентної поведінки неповнолітніх?

- А) Творча обдарованість.
- Б) Конформна поведінка.
- В) Протиправна (антисоціальна) поведінка.

Г) Соціальна адаптація.

3. Що з переліченого є прикладом адміністративної делінквентності?

А) Відмова виконувати домашнє завдання.

Б) Дрібне хуліганство в громадському місці.

В) Прослуховування гучної музики в навушниках.

Г) Дискусія з учителем на уроці.

4. Як називається стан людини, коли вона не усвідомлює наслідків своїх дій через вік або особливості розвитку?

А) Рецидив.

Б) Агресивність.

В) Інфантилізм.

Г) Педагогічна занедбаність.

5. Який фактор соціального середовища найсильніше провокує делінквентність у підлітків?

А) Високий рівень інтелекту.

Б) Вплив асоціальної групи однолітків.

В) Велика кількість гуртків та секцій.

Г) Читання класичної літератури.

6. Яка санкція НЕ застосовується за делінквентну поведінку, що має характер адміністративного проступку?

А) Попередження.

Б) Штраф (накладається на батьків або підлітка).

В) Громадські роботи.

Г) Позбавлення волі на 15 років.

7. Профілактика делінквентної поведінки — це:

А) Покарання після скоєння важкого злочину.

Б) Система заходів, спрямованих на попередження правопорушень.

В) Виключення підлітка з навчального закладу.

Г) Ігнорування дрібних порушень правил.

8. Лукрецій відзначає причину злочинності як:

А) страшну бідність народу;

Б) вроджену агресивність;

В) погану звичку;

Г) погане виховання.

9. Критеріями відмежування злочинів від правопорушень є:

А) суспільна небезпека;

Б) суб'єкт правопорушення;

В) винність; кримінальна відповідальність.

Г) всі відповіді правильні.

10. Профілактика злочинності базується на принципах:

А) добропорядності, активності, відвертості;

Б) організованості, цілеспрямованості, допитливості;

В) законності, гуманізму, індивідуального підходу, комплексності, своєчасності;

Г) всі відповіді правильні.

Практичне заняття № 11-12 (4 год.)

Тема. Суїцидальна поведінка

Мета: засвоєння теоретичних знань про особливості суїцидальної поведінки та визначення шляхів її попередження

Питання для підготовки:

1. Поняття суїциду в психології.
2. Теорії суїциду в психології.
3. Особливості прояву суїцидальної поведінки.
4. Внутрішні форми суїцидальної поведінки особистості.
5. Особистісні стилі суїцидентів.
6. Характерні особливості суїцидального абонента.
7. Мотиви суїцидальної поведінки дітей та підлітків.
8. Суїциди у воєнний час.

Література: [1-23].

Опорні поняття: суїцидальна поведінка, парасуїцид, форми суїцидальної поведінки, передсуїцидальний синдром, самоушкоджуюча поведінка, суїцидальні дії, суїцид (самогубство), неусвідомлюваний суїцид, ризикована гра, безпечність, пресуїцид, суїцидальна спроба.

Питання для обговорення і рефлексії

1. Охарактеризуйте поняття суїциду в психології.
2. Назвіть особливості прояву суїцидальної поведінки.
3. Які зовнішні форми суїцидальної поведінки особистості?
4. Які внутрішні форми суїцидальної поведінки особистості?
5. Зазначити вікові особливості суїцидальної поведінки.

II. Психологічні задачі:

Задача 1: «Раптове полегшення»

Ситуація: Олексій протягом трьох місяців перебував у глибокій депресії, мало спілкувався з друзями та занедбав роботу. Раптом він стає незвично спокійним, усміхненим, починає роздаровувати свою колекцію рідкісних платівок і запрошує всіх на «прощальну вечерю», пояснюючи це переїздом, про який раніше не згадував.

Запитання: Чому такий раптовий перехід від депресії до спокою є тривожним сигналом? Який стан може переживати Олексій?

Задача 2: «Крик про допомогу чи маніпуляція?»

Ситуація: 17-річна Марина після сварки з хлопцем пише в соцмережах: «Завтра ви про все пошкодуєте, моє життя не має сенсу». Вона вимикає телефон. Друзі вважають, що вона просто хоче привернути увагу та «драматизує».

Запитання: Як слід класифікувати таку поведінку? Чи можна ігнорувати демонстративні погрози, вважаючи їх лише маніпуляцією?

Задача 3: «Синдром вигорання та самотність»

Ситуація: Віктор, 45-річний успішний хірург, останнім часом часто говорить колегам: «Я дуже втомився від усього цього, скоро я нарешті відпочину». Він почав вживати алкоголь вечорами, хоча раніше був прихильником здорового способу життя. На запитання друзів відповідає: «Все гаразд, просто я став зайвим у цьому світі».

Запитання: Які непрямі ознаки суїцидального ризику присутні в поведінці Віктора? Як професійна деформація та втома впливають на розвиток кризи?

Задача 4: «Тунельний зір»

Ситуація: Студентка Олена провалила важливий іспит, через що втратила стипендію. Вона переконана, що тепер її життя зруйноване, батьки її зненавидять, і вона ніколи не знайде роботу. Вона не бачить жодних інших варіантів, окрім як «припинити цей сором».

Запитання: Яке когнітивне спотворення (порушення мислення) демонструє Олена? Як допомогти людині вийти зі стану «тунельного зору»?

Задача 5: «Підлітковий протест»

Ситуація: 14-річний Артем почав цікавитися темою смерті, слухати похмуру музику та малювати на руках дивні знаки. Коли батьки намагаються поговорити, він стає агресивним або замикається в собі. Нещодавно вони знайшли в його історії пошуку запити про «безболісні способи піти».

Запитання: Які кроки мають зробити батьки в першу чергу? Чим відрізняється суїцидальна поведінка підлітків від дорослих?

Теми реферативних повідомлень

1. Типи суїцидів.
2. Концепції суїцидів
3. Мотиви суїцидальної поведінки.
4. Вікові особливості суїцидальної поведінки
5. Діагностика та профілактика суїцидів.
6. Суїциди у воєнний час.

Ш. Практичні завдання:

Творчі завдання та проблемні ситуації для самостійної роботи:

1. Творче завдання: «Лист у майбутнє»

Завдання: Напишіть терапевтичний лист від імені людини, яка подолала важку життєву кризу, до самої себе у той момент, коли вона була на межі самогубства.

Мета: Знайти аргументи, які б допомогли людині в стані «тунельного зору» побачити перспективу майбутнього. Які слова підтримки та факти про життя після кризи могли б стати рятівними?

2. Творче завдання: «Мій острів безпеки»

Завдання: Створіть уявний "острів безпеки" – місце, де ви або інша людина почуватиметься повністю захищеною та спокійною.

Мета: Опишіть це місце детально. Що там є? Які кольори? Які звуки? Хто або що там вас оточує? Як це місце допомагає відновити сили та відчутти себе краще?

3. Проблемна ситуація: «Невидимий тягар»

Ситуація: Ваш знайомий останнім часом став замкнутим, уникає спілкування, втратив інтерес до улюблених занять. На запитання «Як справи?» відповідає «Нормально».

Завдання: Як ви можете обережно висловити свою турботу? Які неконкретні запитання допоможуть людині відкритися, не відчуваючи тиску? Сформулюйте 3 варіанти фраз.

4. Творче завдання: «Скринька ресурсів»

Завдання: Створіть список або візуалізуйте «скриньку ресурсів» – речей, занять або людей, які допомагають вам або комусь іншому почуватися краще в складні моменти.

Мета: Що саме є у цій скриньці? (Наприклад: улюблена музика, фотографії, книга, контакт близької людини, похід на природу). Як можна використати ці ресурси, коли стає важко?

5. Проблемна ситуація: «Слова підтримки»

Ситуація: Ваша подруга переживає важкий період через невдачі у навчанні та відчуває себе самотньою. Вона ділиться з вами своїми переживаннями.

Завдання: Які слова підтримки та емпатії ви можете їй сказати? Як ви можете показати, що ви поруч і готові допомогти, не даючи непроханих порад? Напишіть короткий діалог.

6. Творче завдання: Проект «Мій супергерой»

Завдання: Придумайте уявного супергероя, який допомагає людям справлятися зі складними емоціями та життєвими труднощами.

Мета: Яка у нього суперсила? Як він допомагає іншим? Яке його ім'я та девіз? Як він надихає людей шукати підтримку та вірити у себе?

7. Проблемна ситуація: «Коли потрібна допомога фахівця»

Ситуація: Ваш колега по роботі часто виглядає втомленим, має проблеми зі сном і постійно говорить про те, як йому важко впоратися з усім.

Завдання: Як ви можете ненав'язливо запропонувати йому звернутися за професійною допомогою? Які фрази ви можете використати, щоб не відчувувати людину, а навпаки – показати турботу та підтримку у пошуку необхідної допомоги?

Тестовий контроль знань

1. Як називається стан, при якому людина бачить лише один вихід із ситуації (смерть) і не здатна помічати альтернативи?

- А) Емоційна лабільність
- Б) Тунельне мислення (зір)
- В) Когнітивний дисонанс
- Г) Соціальна ізоляція

2. Який тип суїцидальної поведінки характеризується розробкою конкретного способу та часу вчинку?

- А) Суїцидальні думки
- Б) Суїцидальні наміри
- В) Суїцидальні спроби
- Г) Завершений суїцид

3. Раптовий перехід від глибокої депресії до незвичного спокою та «примирення» часто є ознакою того, що:

- А) Людина одужала без допомоги фахівців
- Б) Антидепресанти подіяли миттєво
- В) Людина прийняла остаточне рішення про самогубство
- Г) Проблема вирішилася сама собою

4. Що з переліченого є «прямим вербальним сигналом» суїцидального ризику?

- А) «Я дуже втопився на цій роботі»
- Б) «Я хочу виїхати кудись дуже далеко»
- В) «Я більше не буду для вас тягарем»
- Г) «Мені потрібно побути на самоті»

5. Як називається схильність людини до дій, що загрожують її життю (екстремальне водіння, відмова від ліків), без прямого наміру померти?

- А) Парасуїцид
- Б) Демонстративна поведінка
- В) Прихований (непрямий) суїцид
- Г) Афективний стан

6. Яка перша дія є найбільш правильною, якщо ви підозрюєте, що близька людина думає про самогубство?

- А) Перевести розмову на позитивні теми
- Б) Відкрито та спокійно запитати: «Ти думаєш про самогубство?»
- В) Прочитати лекцію про те, як багато людей живуть гірше
- Г) Залишити людину наодинці, щоб вона «розібралася в собі»

7. Термін «парасуїцид» найчастіше використовується для позначення:

- А) Завершеного суїциду
- Б) Суїцидальної спроби, що не призвела до смерті
- В) Роздумів про сенс життя
- Г) Філософських суперечок про смерть

8. Який фактор ризику вважається одним із найсильніших предикторів майбутнього самогубства?

- А) Наявність хобі
- Б) Попередня суїцидальна спроба
- В) Високий рівень освіти
- Г) Велика кількість друзів у соцмережах

9. Що НЕ рекомендується робити під час розмови з людиною в кризовому стані?

- А) Слухати без засудження
- Б) Давати обіцянки зберігати плани про суїцид у таємниці
- В) Висловлювати підтримку та розуміння болю
- Г) Пропонувати звернутися на гарячу лінію або до лікаря

10. За яким коротким номером в Україні можна цілодобово отримати допомогу на лінії запобігання самогубствам?

- А) 101
- Б) 103
- В) 7333
- Г) 1551

Практичне заняття № 13-14 (2 год.)

Тема. Девіації сексуальної поведінки.

Мета: визначити поняття «сексуальна поведінка», її чинники, види, мотивацію; охарактеризувати особливості прояву різних форм сексуальної поведінки; проаналізувати основні методи профілактики сексуальної поведінки.

Питання для підготовки:

1. Девіації сексуальної поведінки та їх класифікація.
2. Проституція в підлітковому та юнацькому середовищі; поняття, стан та тенденції; внутрішні причини.
3. Феномен «сексуальної поведінки».
4. Сексуальні перверсії (збочення) як форма сексуальних девіацій.
5. Проституція, СНІД та інші захворювання. Правовий аспект проблеми.
6. Проституція і воєнний час.

Література: [1-23].

Опорні поняття: сексуальна поведінка, проституція, сексуальні девіації, сексуальні перверсії (збочення), фетишизм, вуайєризм, кібер-адикція, парафілія.

Питання для обговорення і рефлексії

1. Пояснити сутність поняття проституції як форми девіантної поведінки
2. Проаналізувати дослідження проблеми проституції науковцями XIX–XX століття.
3. Пояснити зв'язок проституції з іншими формами девіантної поведінки
4. Проаналізувати наслідки проституції.
5. Прокоментувати особливості та соціальну небезпеку дитячої проституції.
6. Пояснити особливості попередження проституції на основі врахування її типології.
7. Пояснити особливості попередження проституції на основі врахування чинників, що її зумовлюють. захисних
8. Пояснити особливості попередження проституції на основі врахування її головних чинників, мікрорівнях.

II. Психологічні задачі:

Задача 1: Аналіз мотивації

Ситуація: Студентка престижного вишу (20 років) з благополучної родини почала працювати в сфері «ескорт-послуг». Свою поведінку вона пояснює не браком грошей, а «жадобою до гострих відчуттів» та бажанням відчувати владу над успішними чоловіками.

Завдання: Визначте, які психологічні механізми (окрім економічних) можуть лежати в основі такої поведінки. Чи можна вважати це формою самоствердження?

Задача 2: Межі норми та патології

Ситуація: Чоловік (35 років) звертається до психолога зі скаргою: він може досягти сексуального задоволення з дружиною лише за умови, що вона одягнена в конкретний тип латексного одягу. Без цього атрибуту статевий акт стає неможливим.

Завдання: Класифікуйте вид девіації. Визначте критерії, за якими ця поведінка переходить з розряду «інтимних вподобань» у медичну категорію «фетишизм».

Задача 3: Соціальна девіація та травма

Ситуація: Жінка (28 років), яка тривалий час займається проституцією, демонструє повну емоційну холодність («дисоціацію») під час роботи, але має регулярні спалахи агресії в особистому житті. В анамнезі виявлено сексуальне насильство в дитячому віці.

Завдання: Поясніть зв'язок між дитячою травмою та вибором девіантної професії. Яку функцію виконує механізм дисоціації в цьому випадку?

Задача 4: Публічна девіація

Ситуація: Громадянин К. був затриманий поліцією за те, що роздягався перед жінками в парку. На допиті він заявив, що не мав наміру чинити насильство, а лише хотів побачити реакцію переляку або подиву на обличчях випадкових перехожих.

Завдання: Визначте форму парафільії. Складіть психологічний портрет особистості: чому для такого типу девіантів важливою є саме реакція жертви?

Задача 5: Вплив цифрового середовища

Ситуація: Молодий чоловік проводить по 8-10 годин на добу, спостерігаючи за веб-камерами в очікуванні випадкових оголень або трансляцій інтимного характеру. Це призвело до втрати реальних соціальних контактів та звільнення з роботи.

Завдання: Розмежуйте поняття «вуайеризм» та «кібер-адикція». Які соціально-психологічні наслідки такої ізоляції для особистості у 2025 році?

Порада для вирішення: При аналізі звертайтеся до актуальних класифікаторів хвороб (МКХ-11) та положень Сімейного кодексу України щодо захисту прав особистості. За потреби в консультації спеціаліста, скористайтеся ресурсами Національної психологічної асоціації.

Теми реферативних повідомлень

1. Проституція як форма девіантної поведінки.
2. Проблема проституції у сучасному суспільстві.
3. Особливості дитячої проституції.
4. Причини і наслідки проституції неповнолітніх.
5. Заходи попередження підліткової проституції на основі врахування її типології.

Ш. Практичні завдання:

Творчі завдання та проблемні ситуації для самостійної роботи:

1. Проектна розробка: «Мапа підтримки»

Завдання: Розробіть концепцію мобільного застосунку для секс-працівників, які бажають вийти з індустрії.

Проблема: Які саме сервіси (юридичні, психологічні, медичні) повинні бути анонімними? Як захистити дані користувачів від зловмисників?

Мета: Створити алгоритм соціальної реінтеграції.

2. Дебати: «Модель регулювання»

Ситуація: Уявіть засідання профільного комітету Верховної Ради у 2025 році. Одна група відстоює «шведську модель» (карають клієнта, а не секс-працівника), інша – «німецьку модель» (повна легалізація та оподаткування).

Завдання: Сформулюйте по 3 психологічних та економічних аргументи для кожної сторони. Яка модель краще захищає ментальне здоров'я особистості?

3. Творчий аналіз: «Цифрова маска»

Ситуація: Веб-кам модель створює онлайн-персонаж, який кардинально відрізняється від її реальної особистості. З часом вона починає відчувати «деперсоналізацію» – втрату власного «Я».

Завдання: Напишіть есе або внутрішній монолог героїні, де вона намагається розмежувати екранний образ і справжні почуття. Опишіть психологічні ризики такої професії у цифрову епоху.

4. Проблемна ситуація: «Стигма в медицині»

Ситуація: Секс-працівниця звертається до державної клініки, але стикається з упередженим ставленням та відмовою у поважному ставленні з боку персоналу.

Завдання: Розробіть пам'ятку-тренінг для медичних працівників (5 пунктів) щодо етики спілкування з представниками вразливих груп. Як подолати професійну стигматизацію?

5. Кейс: «Межа між фетишем та мистецтвом»

Ситуація: Відомий фотограф влаштовує виставку, де зображені сцени легкого садомазохізму. Частина суспільства вимагає заборонити виставку, називаючи це «пропагандою девіацій».

Завдання: Виступіть у ролі експерта-психолога. Де проходить межа між естетичним вираженням (мистецтвом) та демонстрацією парафільії? Складіть критерії оцінки.

6. Соціальний експеримент: «Очима іншого»

Завдання: Підготуйте сценарій соціального ролика, що ілюструє шлях людини, яка потрапила в сексуальну експлуатацію через шантаж («sexortion») у соцмережах.

Проблема: Як змінити ставлення суспільства від «сама винна» до підтримки жертви?

Ресурс: Використовуйте рекомендації Національної поліції України щодо кібербезпеки.

7. Футурологічна задача: «Штучний інтелект та парафільії»

Ситуація: У 2025 році набувають популярності VR-симуляції та AI-боти для задоволення девіантних потреб (наприклад, віртуальний вуайєризм).

Завдання: Проаналізуйте: чи є це безпечним «випусканням пари», що знижує кількість реальних злочинів, чи це шлях до глибшої деградації реальних стосунків? Сформулюйте свою позицію.

Важливо: При виконанні завдань варто спиратися на принципи прав людини та актуальну Стратегію гендерної рівності. Якщо ви або хтось із ваших знайомих потребує допомоги, звертайтеся на Національну гарячу лінію з питань протидії торгівлі людьми.

Тестовий контроль знань

1. Як у сексології називається потреба в сторонніх предметах (одяг, взуття) для досягнення сексуального збудження?

- А) Ексігібіціонізм
- Б) Фетишизм
- В) Вуайєризм
- Г) Садизм

2. Яка форма девіації полягає в отриманні задоволення через таємне спостереження за оголеними людьми або інтимними актами?

- А) Педофілія

- Б) Мазохізм
- В) Вуайеризм
- Г) Трансвестизм

3. Згідно з Кримінальним кодексом України, за які дії, пов'язані з проституцією, передбачена сувора кримінальна відповідальність?

- А) За добровільне заняття проституцією одноосібно
- Б) За отримання послуг секс-працівника
- В) За сутенерство або втягнення в заняття проституцією
- Г) За обговорення сексуальних послуг в інтернеті

4. Яка модель регулювання проституції (діє у Швеції) передбачає криміналізацію покупця послуг, а не самої особи, що надає послуги?

- А) Аболіціонізм
- Б) Легалізація
- В) Прогібіціонізм
- Г) Деривація

5. Що є основним критерієм відмінності сексуальної девіації (парафілії) від норми в медицині?

- А) Використання будь-яких іграшок чи костюмів
- Б) Потреба в згоді партнера
- В) Фіксація на нетиповому об'єкті як єдиному способі отримати задоволення
- Г) Наявність сексуальних фантазій

6. Як називається психологічний механізм, за якого жертва насильства або людина в проституції «відключає» свої почуття, щоб пережити травму?

- А) Сублімація
- Б) Дисоціація
- В) Регресія
- Г) Проекція

7. Який вид девіації належить до деструктивних і карається законом у всіх цивілізованих країнах?

- А) Фетишизм
- Б) Педофілія
- В) Експібіціонізм
- Г) Мазохізм

8. Яка адміністративна стаття передбачає відповідальність за заняття проституцією в Україні (станом на 2025 рік)?

- А) Стаття 173 КУпАП
- Б) Стаття 181-1 КУпАП
- В) Стаття 130 КУпАП
- Г) Стаття 212 КУпАП

9. Що таке «сексторшин» (sextortion) у контексті сучасних цифрових девіацій?

- А) Вид сексуальної орієнтації
- Б) Психологічна допомога жертвам насильства
- В) Шантаж з використанням інтимних фото або відео жертви

Г) Офіційна реєстрація веб-кам моделей

10. Яка головна причина того, що проституція вважається соціальною девіацією?

А) Через високі прибутки у цій сфері

В) Через відхилення від загальноприйнятих моральних та етичних норм суспільства

В) Через обов'язкову наявність медичної книжки

Г) Через використання рекламних майданчиків в інтернеті

Змістовий модуль 2. Психологічна допомога особистості з девіантною поведінкою

Практичне заняття № 15 (2 год.)

Тема. Вікові та гендерні особливості девіантної поведінки

Мета: сформувані уявлення про причини виникнення відхилень у поведінці на різних етапах вікового розвитку; охарактеризувати поняття гендерної норми та її відхилення в психології девіантної поведінки.

Питання для підготовки:

1. Поняття вікової норми та її відхилення в психології девіантної поведінки.

2. Поняття гендеру в психології.

3. Поняття гендерної норми та її відхилення в психології девіантної поведінки.

4. Порівняльний аналіз гендерних аспектів девіантної поведінки.

5. Вікові особливості девіантної поведінки.

Література: [1-23].

Опорні поняття: *деструктивний стиль виховання, дефіцит спілкування, шкільна дезадаптація, гендерні стереотипи.*

Питання для обговорення і рефлексії

1. Охарактеризувати шкільну дезадаптацію.

2. Охарактеризувати типові риси «важкого підлітка».

3. Охарактеризувати гендерні особливості девіантної поведінки особистості.

4. Які поширені помилки статевого виховання?

II. Психологічні задачі:

Задача 1. Підліткова група та «реакція групування»

Ситуація: 14-річний Максим, який раніше мав добрі оцінки та спокійний характер, почав прогулювати уроки. Батьки знайшли в його рюкзаку балончики з фарбою. З'ясувалося, що він приєднався до компанії старших підлітків, які розмальовують стіни вночі. Максим каже: «Тут мене поважають, а в школі я – просто сіра миша».

Запитання: Визначте тип девіантної поведінки та провідний мотив підлітка. Як особливості віку вплинули на його вчинки?

Задача 2. Автоагресія у дівчат

Ситуація: 16-річна Ганна почала носити одяг із довгими рукавами навіть у спеку. Подруга помітила на її передпліччях численні дрібні порізи. Ганна пояснює, що коли вона відчуває сильний стрес через сварки з хлопцем або батьками, фізичний біль допомагає їй «заглушити» душевний.

Запитання: Яка гендерна особливість девіації проявляється в цій ситуації? Чим цей вид девіації відрізняється від типово «чоловічих» проявів протесту?

Задача 3. Дитяча некерованість

Ситуація: 8-річний Артем під час перерв систематично штовхає однокласників, відбирає речі та ламає їх. На зауваження вчителя відповідає агресією. Вдома батьки виховують його в умовах гіперопіки, виконуючи будь-які забаганки, але майже не приділяють часу емоційному спілкуванню.

Запитання: Які помилки сімейного виховання стали підґрунтям для формування девіації? Яку функцію виконує агресія дитини в даному випадку?

Задача 4. Криза середнього віку та адикція

Ситуація: Успішний 42-річний менеджер Сергій після втрати великого контракту почав систематично вживати алкоголь наодинці. Він став замкненим, ігнорує сімейні обов'язки та стверджує, що «життя пройшло марно». Раніше він ніколи не мав проблем із залежностями.

Запитання: Опишіть особливості вікової девіації в зрілому віці. Який механізм психологічного захисту спрацював у Сергія?

Задача 5. Жіноча економічна девіація

Ситуація: 25-річна Марина працює касиром. Вона почала проводити дрібні махінації з бонусними картками клієнтів, щоб накопичувати кошти на власні покупки. Свій вчинок вона виправдовує тим, що «керівництво платить замало, а навколо всі живуть розкішно». Вона не вважає себе злочинницею, на відміну від тих, хто скоює грабежі.

Запитання: У чому полягає гендерна специфіка правопорушень серед жінок у порівнянні з чоловіками? Який спосіб раціоналізації девіації використовує Марина?

Теми реферативних повідомлень

1. Особливості виникнення опору виховним впливам у дошкільному віці.
2. Шкільна дезадаптація, відсутність навичок взаємодії з соціумом як передумови девіантної поведінки молодшого школяра.
3. Вікові особливості становлення особистості підлітка та їх вплив на відхилення в поведінці.
4. Гендерні особливості девіантної поведінки особистості та їх чинники.

Ш. Практичні завдання:

Творчі завдання та проблемні ситуації для самостійної роботи:

1. Творче завдання: Проєкт «Цифровий детокс vs Кібердевіація»

Завдання: Розробити концепцію мобільного додатка або соціальної кампанії для підлітків 2025 року, яка б запобігала розвитку ігрової залежності або кібербулінгу.

Проблема: Традиційні заборони не діють. Як зробити «здорову» поведінку в мережі популярнішою за агресивну чи адиктивну?

Очікуваний результат: Презентація ідеї (логотип, слоган, механіка заохочень).

2. Проблемна ситуація: «Скляна стеля агресії»

Опис ситуації: У престижній гімназії дівчина-відмінниця систематично організовує психологічний терор (бойкот) щодо однокласників, які їй не

подобаються. Вчителі не реагують, бо «вона ж не б'ється, як хлопці, і має чудові оцінки».

Проблема: Як розпізнати приховану жіночу девіацію, що маскується під соціальний успіх? Які інструменти корекції використовувати, якщо формальних порушень дисципліни немає?

Завдання: Скласти план медіації (примирення) для цієї ситуації.

3. Творче завдання: «Лист із майбутнього»

Завдання: Написати терапевтичний лист від імені 30-річної людини, яка в підлітковому віці мала проблеми із законом або залежностями, до самого себе 14-річного.

Проблема: Необхідність усвідомлення наслідків девіації та пошук внутрішніх ресурсів для зміни життєвого сценарію.

Фокус: Акцент на вікових кризах та моментах, коли «можна було все змінити».

4. Проблемна ситуація: «Ефект натовпу в метавесесвіті»

Опис ситуації: Під час віртуального концерту група молодих людей почала масово транслювати заборонений контент та ображати учасників, використовуючи анонімність аватарів. Серед них — підліток, який у реальному житті є надзвичайно сором'язливим та ввічливим.

Проблема: Чому віртуальне середовище знімає моральні бар'єри (дисінгібіція)? Чи вважається така поведінка девіантною, якщо вона не завдає фізичної шкоди?

Завдання: Проаналізувати механізм трансформації особистості в цифровому середовищі.

5. Творче завдання: Ресоціалізація через мистецтво

Завдання: Створити сценарій короткометражного соціального ролика (до 2-х хвилин) про успішну ресоціалізацію жінки, яка повернулася з місць позбавлення волі.

Проблема: Жінки після відбуття покарання стикаються з набагато більшим соціальним осудом («стигмою»), ніж чоловіки.

Мета: Показати через візуальні образи, як подолати гендерні стереотипи щодо «невиправності» жіночої злочинності.

Тестовий контроль знань

1. Який період вважається піковим для прояву девіантної поведінки через «реакцію емансипації»?

- А) Дитячий вік (6–10 років)
- Б) Підлітковий вік (12–17 років)
- В) Зрілий вік (30–45 років)
- Г) Похилий вік (65+)

2. Яка форма девіації є найбільш типовою для жіночої статі?

- А) Груповий вандалізм
- Б) Аутоагресія та розлади харчової поведінки
- В) Фізичне насильство щодо незнайомих осіб
- Г) Озброєний розбій

3. Як називається прагнення підлітка звільнитися від опіки та контролю дорослих, що часто провокує девіації?

- А) Реакція групування
- Б) Реакція емансипації
- В) Реакція імітації
- Г) Реакція компенсації

4. Для чоловічих девіацій характерна переважно:

- А) Прихована (латентна) форма
- Б) Зовнішня агресія та насильницькі дії
- В) Самоізоляція та депресивні стани
- Г) Вербальна маніпуляція

5. У дитячому віці (до 10 років) девіантна поведінка найчастіше є:

- А) Свідомим вибором кримінального шляху
- Б) Реакцією на неблагополучну ситуацію в родині
- В) Результатом гормонального збою
- Г) Прагненням до економічного збагачення

6. Яка особливість жіночої злочинності є провідною у 2025 році?

- А) Високий рівень фізичної агресії
- Б) Зростання частки економічних злочинів та шахрайства
- В) Перевага групових нападів над поодинокими
- Г) Повна відсутність корисливих мотивів

7. Що є головним чинником «групової девіації» у підлітків?

- А) Бажання заробити гроші
- Б) Психічні розлади у всіх членів групи
- В) Потреба у приналежності та самоствердженні серед однолітків
- Г) Генетична схильність до ризику

8. Який вид адиктивної (залежної) поведінки стрімко зростає серед молоді обох статей у 2024-2025 роках?

- А) Тютюнопаління
- Б) Кібер- та ігрова залежність
- В) Класичний алкоголізм
- Г) Залежність від перегляду телебачення

9. Поняття «вторинна девіація» за Е. Лемертом означає:

- А) Перший випадок порушення норми
- Б) Поведінку, що виникає як реакція на клеймування (стигматизацію) суспільством

- В) Випадкове порушення правил дитиною
- Г) Поведінку, зумовлену лише біологічними факторами

10. Чим зумовлена вища латентність (прихованість) жіночих девіацій?

- А) Жінки краще володіють зброєю
- Б) Соціальними очікуваннями «слухняності» та м'якими методами контролю

- В) Біологічною відсутністю агресії у жінок
- Г) Високим рівнем правової грамотності жінок

Практичне заняття № 16-17 (4 год.)

Тема. Психодіагностика девіантної поведінки особистості

Мета: закріпити понятійний апарат з теми, здобути теоретичні знання та практичні навички пошуку психодіагностичного інструментарію для осіб з поведінковими відхиленнями

Питання для підготовки:

1. Поняття психодіагностики девіантної поведінки.
2. Методи психодіагностики девіантної поведінки.
3. Метод спостереження у психології девіантної поведінки особистості.
4. Метод бесіди у психології девіантної поведінки особистості.
5. Метод тестування у психології девіантної поведінки особистості.
6. Особистісні опитувальники у психодіагностиці девіантної поведінки особистості.
7. Проективні методики у психодіагностиці девіантної поведінки.
8. Особливості психодіагностики для військовослужбовців і членів їх сімей.

Література: [1-23].

Опорні поняття: методи психодіагностики, спостереження, тестування, бесіда, особистісні опитувальники.

Питання для обговорення і рефлексії

1. У чому полягає мета психологічної діагностики девіантної поведінки особистості?
2. Охарактеризувати стадії психологічної діагностики особистості з девіаціями поведінки.
3. Дайте загальну характеристику методів психологічної діагностики особистості з поведінковими девіаціями.
4. Якими є особливості спостереження як методу вивчення особливостей девіантної поведінки?
5. Охарактеризувати процедуру тестування особистості з поведінковими девіаціями. Наведіть приклади.
6. Яким чином можна використати методи опитування у діагностиці девіантної поведінки?
7. Проаналізуйте проективні методики дослідження особистості для виявлення особливостей прояву та індивідуально-психологічних чинників девіантної поведінки.

II. Психологічні задачі:

1. Кейс: «Цифрова агресія та ізоляція»

Ситуація: Підліток (15 років) проводить у мережі понад 10 годин на добу. Батьки помітили, що він став ініціатором «кібербулінгу» щодо однокласника, використовуючи образливі діпфейки. При спробі обмежити доступ до гаджета проявляє спалахи гніву та трощить меблі.

Завдання: Визначте тип девіації. Які методики (наприклад, тест Басса-Перрі) допоможуть диференціювати ігрову залежність від розладу особистості?

2. Кейс: «Прихована самошкодливальна поведінка»

Ситуація: Дівчина (17 років), відмінниця, активістка. Під час медогляду виявлено численні подряпини на передпліччях (селфхарм), приховані довгими руками. Сама дівчина стверджує, що «просто знімає напругу перед іспитами».

Завдання: Сформулюйте гіпотезу щодо причин аутоагресії. Які проєктивні методики (наприклад, «Малюнок людини») доцільно використати для виявлення прихованого депресивного стану?

3. Кейс: «Економічна девіація: клептоманія чи протест?»

Ситуація: Дитина з заможної родини (12 років) систематично краде дрібні речі у однокласників, які їй не потрібні. Вкрадене вона часто просто викидає або анонімно підкидає назад. Батьки впевнені, що це «погана компанія».

Завдання: Проведіть диференційну діагностику між педагогічною занедбаністю та патологічною девіацією. Використовуйте опитувальник акцентуацій Шмішека для аналізу характеру.

4. Кейс: «Хімічна адикція в ранньому віці»

Ситуація: Юнак (16 років) був затриманий за вживання електронних сигарет з невідомими домішками на території школи. У розмові з психологом заперечує будь-яку залежність, стверджуючи, що «всі так роблять, це безпечно».

Завдання: Оберіть інструментарій для оцінки ризику формування залежності. Чи доцільно застосовувати методику DUDIT у цьому випадку?

5. Кейс: «Соціальний ескапізм (Хікікоморі)»

Ситуація: Молодий чоловік (19 років) після закінчення школи відмовився вступати до ЗВО або працювати. Пів року не виходить з кімнати, спілкується лише через месенджери, уникає зорового контакту з рідними.

Завдання: Які ознаки вказують на пасивну форму девіантної поведінки? Як оцінити рівень соціальної тривожності за допомогою сучасних діагностичних шкал?

6. Кейс: «Провокативна поведінка та гендерні стереотипи»

Ситуація: Дівчина-підліток (14 років) використовує надмірно зухвалий макіяж та одяг, провокує конфлікти з вчителями-чоловіками, демонструючи зневагу до авторитетів. Соціальні мережі заповнені контентом, що романтизує кримінальний спосіб життя.

Завдання: Визначте роль референтної групи у формуванні такої поведінки. Оберіть методику для дослідження ціннісних орієнтацій (наприклад, методика Рокича).

7. Кейс: «Агресія як захисний механізм»

Ситуація: Хлопець (13 років), який нещодавно переїхав з зони бойових дій (ВПО), проявляє неконтрольовану жорстокість до тварин. При цьому з однолітками він замкнутий і мовчазний.

Завдання: Розмежуйте прояви ПТСР та патохарактерологічне формування особистості. Які методи діагностики травми (наприклад, шкала PCL-5) допоможуть зрозуміти корінь девіації?

Теми реферативних повідомлень

1. Особливості проведення психологічної діагностики особистості з девіаціями поведінки.

2. Мета і стадії психологічної діагностики девіантної поведінки особистості.

3. Методи психологічної діагностики змісту і чинників девіантної поведінки особистості.

Ш. Практичні завдання:

Творчі завдання та проблемні ситуації для самостійної роботи:

1. Творче завдання: «Профіль цифрового сліду»

Завдання: Складіть «психологічний портрет» гіпотетичного девіанта, базуючись лише на його активності в соцмережах (історія пошуку, вподобані спільноти, коментарі, тип контенту).

Проблема: Чи може аналіз Big Data замінити класичне тестування? Визначте етичні межі використання ІІІ для превентивної діагностики схильності до правопорушень.

2. Проблемна ситуація: «Парадокс соціальної бажаності»

Ситуація: Підліток, направлений на експертизу після скоєння правопорушення, ідеально знає ключі до тестів (наприклад, ММРІ-2) і демонструє «надмірну нормативність».

Питання: Які діагностичні пастки слід розставити психологу, щоб виявити симуляцію? Запропонуйте комбінацію проєктивних методик та апаратних методів (детектор брехні, аналіз мікроміміки) для перевірки результатів.

3. Творче завдання: «Дизайн інклюзивного діагностичного простору»

Завдання: Розробіть концепцію кабінету для діагностики девіантної поведінки у дітей з розладами аутичного спектра (РАС), які проявляють агресію.

Проблема: Як адаптувати вербальні тести (наприклад, методику Розенцвейга) для осіб, що мають труднощі з комунікацією, щоб не отримати хибнопозитивний результат «соціальної дезадаптації»?

4. Проблемна ситуація: «Віртуальна реальність проти агресії»

Ситуація: У 2025 році для діагностики використовують VR-симуляції, де клієнт потрапляє у конфліктну ситуацію. Клієнт показує високий рівень агресії у грі, але в реальному житті він тихий і безконфліктний.

Питання: Чи вважати результати VR-тесту проявом «латентної девіації», чи це лише безпечний спосіб розрядки (катарсису)? Обґрунтуйте валідність такого методу.

5. Творче завдання: «Метафорична карта девіації»

Завдання: Створіть набір із 5 метафоричних асоціативних карт (МАК), призначених спеціально для роботи з підлітковою наркозалежністю. Опишіть, які саме візуальні образи допоможуть «розговорити» пацієнта, що перебуває в стані резистентності.

Проблема: Як за допомогою недирективних методів обійти психологічний захист особистості з адиктивною поведінкою?

6. Проблемна ситуація: «Екологія онлайн-спільнот»

Ситуація: Ви виявили, що група підлітків створила закритий чат, де романтизується деструктивна поведінка (наприклад, анорексія або самопошкодження). Один з учасників — ваш клієнт, який за тестами показує позитивну динаміку.

Питання: Як змінити стратегію діагностики, враховуючи вплив «групового онлайн-тиску»? Розробіть анкету для оцінки ступеня залученості особистості в деструктивний онлайн-контент.

7. Творче завдання: «Програма превентивної самодіагностики»

Завдання: Розробіть сценарій для мобільного додатка (чат-бота), який би дозволяв молодій людині самостійно і анонімно оцінити свій рівень ризику переходу від «експериментаторської» до «хронічної» девіантної поведінки.

Проблема: Як збалансувати діагностичну точність і простоту мови, щоб не спровокувати стигматизацію користувача?

Тестовий контроль знань

1. Яка методика вважається «золотим стандартом» для виявлення глибоких порушень особистості та психопатологічних відхилень у дорослих (версія 2025 року)?

- А) Тест Роршаха
- Б) ММРІ-3 (Міннесотський багатоаспектний особистісний опитувальник)
- В) Тест Люшера
- Г) Опитувальник Басса-Даркі

2. Що є основним об'єктом психодіагностики при вивченні девіантної поведінки?

- А) Тільки інтелектуальні здібності
- Б) Соціальні норми та їх порушення особистістю
- В) Рівень фізичного розвитку
- Г) Генетична схильність до хвороб

3. Який метод психодіагностики є найбільш ефективним для обходу свідомих бар'єрів та виявлення прихованої агресії?

- А) Анкетування
- Б) Проективні методики (наприклад, ТАТ)
- В) Структуроване інтерв'ю
- Г) Аналіз шкільних оцінок

4. Виберіть методику, призначену спеціально для діагностики схильності до адиктивної (залежної) поведінки:

- А) Тест Шмішека
- Б) DUDIT (Drug Use Disorders Identification Test)
- В) Тест Равена
- Г) Опитувальник Айзенка (EPI)

5. Яка акцентуація характеру за К. Леонгардом найбільш схильна до демонстративних девіацій та епатажу?

- А) Дистимна
- Б) Гіпертимна
- В) Демонстративна
- Г) Педантична

6. Поняття «локус контролю» (за Дж. Роттером) у діагностиці девіантів допомагає визначити:

- А) Рівень IQ
- Б) Міру відповідальності особи за свої вчинки
- В) Швидкість реакції на подразники
- Г) Обсяг короткочасної пам'яті

7. При діагностиці підліткової девіантної поведінки обов'язковим є використання методу «незалежних характеристик». Що він передбачає?

- A) Самооцінку підлітка
- B) Збір та аналіз відгуків вчителів, батьків та однолітків
- B) Проведення тесту в повній ізоляції
- Г) Використання ШП для аналізу тексту

8. Який показник у тесті Басса-Перрі (BPAQ) вказує на внутрішню готовність до фізичної розправи?

- A) Вербальна агресія
- B) Гнів
- B) Фізична агресія
- Г) Ворожість

9. Цифрова девіація (кібербулінг, гаджет-залежність) у 2025 році найчастіше діагностується за допомогою:

- A) Аналізу часу екранної активності та специфічних опитувальників
- B) Тесту «Малюнок сім'ї»
- B) Перевірки правопису в повідомленнях
- Г) Аналізу групи крові

10. Що означає термін «валідизація» методики в контексті девіантної поведінки?

- A) Популярність тесту серед психологів
- B) Відповідність методики цілям вимірювання саме девіацій
- B) Кількість питань у тесті
- Г) Можливість проводити тест онлайн

Практичне заняття № 18-19 (4 год.)

Тема. Психолого-педагогічні технології психологічної допомоги

Мета: оволодіти знаннями та навичками надання психологічної допомоги при різних формах девіантної поведінки

Питання для підготовки:

1. Основні підходи до надання психологічної допомоги особистості з девіантною поведінкою.
2. Проблема соціально-психологічної реабілітації особистості з девіантною поведінкою у воєнний час.
3. Особливості роботи "телефону довіри" як анонімного консультування особистості, схильної до девіантної поведінки.
4. Професійна етика, компетентність і проблеми фахової підготовки сучасних психологів.
5. Попередження і профілактика окремих форм соціальних патологій (злочинності, пияцтва, наркоманії, суїцидальної поведінки тощо).
6. Психолого-педагогічна підтримка соціально дезадаптованих підлітків.
8. Шляхи попередження сімейної та педагогічної занедбаності.

Література: [1-23].

Опорні поняття: когнітивно-поведінкова модель психотерапії, позитивна поведінка, поведінкове інтерв'ю, прийом оцінки негативних наслідків девіантної поведінки, позитивне підкріплення.

Питання для обговорення і рефлексії

1. Перерахуйте основні групи методів психологічної корекції девіантної поведінки.

2. Оцініть можливості когнітивно-поведінкової терапії у роботі з девіантною особистістю у різні вікові періоди.

3. Розкрийте зміст прийомів стимулювання позитивної мотивації, корекції емоційних станів, когнітивного переструктурування.

4. Оцініть можливості гештальт-терапії у роботі з девіантною особистістю.

5. Проаналізуйте особливості інтервенції у різні види девіантної поведінки.

6. Наведіть приклади позитивного підкріплення у роботі із підлітками із девіантною поведінкою.

II. Психологічні задачі:

Задача 1. Соціальна дезадаптація та агресія

Ситуація: Артем (14 років) постійно провокує конфлікти з вчителями, використовує нецензурну лексику та демонструє зневагу до шкільних правил. Під час перерв він часто ініціює бійки, але в особистій розмові з психологом замикається і каже, що «всі навколо вороги».

Завдання: Визначте тип девіації. Яку технологію (наприклад, тренінг навичок спілкування чи метод «соціальної проби») доцільно застосувати?

Задача 2. Адиктивна поведінка (гаджет-залежність)

Ситуація: Олена (12 років) почала пропускати уроки, проводячи по 10-12 годин у смартфоні. Дівчинка перестала спілкуватися з подругами, стала дратівливою, у неї порушився сон. На спроби батьків обмежити доступ до інтернету реагує істериками.

Завдання: Опишіть етапи психолого-педагогічного супроводу сім'ї. Яку роль тут відіграє технологія «замісної діяльності»?

Задача 3. Аутодеструктивна поведінка (селф-харм)

Ситуація: Педагог помітив на передпліччях десятикласниці Марини подряпини, зроблені гострим предметом. Дівчина старанно навчається, не конфліктує, проте виглядає пригніченою. Вона стверджує, що «просто так легше справлятися з болем усередині».

Завдання: Розробіть алгоритм першої психологічної допомоги. Які арт-терапевтичні методи допоможуть Марині виразити емоції безпечно?

Задача 4. Делінквентна поведінка (крадіжки)

Ситуація: Група семикласників була спіймана на дрібній крадіжці в супермаркеті «за компанію». Лідер групи, Ігор, стверджує, що вони зробили це заради «адреналіну» і не вважають це злочином.

Завдання: Як застосувати технологію когнітивної корекції для формування відповідальності за свої вчинки?

Задача 5. Шкільний булінг (агресор)

Ситуація: Денис (13 років) систематично висміює однокласника через його зовнішність, залучаючи до цього інших дітей. Педагогічні бесіди не дають результату, Денис відчуває свою владу над жертвою і насолоджується популярністю.

Завдання: Виберіть стратегію роботи з «агресором». Чи доцільно тут використовувати метод медіації (примирення)?

Задача 6. Соціальна ізоляція та «відхід у себе»

Ситуація: Максим (15 років) практично не розмовляє в школі, уникає зорового контакту, на уроках малює похмурі картинки. Батьки повідомляють, що вдома він став зовсім відстороненим після розлучення батьків.

Завдання: Які методи психологічного розвантаження та підтримки варто застосувати психологу? Оцініть ризик переходу до суїцидальної поведінки.

Задача 7. Гіперактивність як передумова девіації

Ситуація: Учень 5-го класу Андрій не може всидіти на місці більше 10 хвилин, постійно викрикує, заважає іншим, через що стає вигнанцем у класі. Вчителі вважають його «невихованим», а діти – «дивним».

Завдання: Запропонуйте технологію корекції поведінки через ігротерапію та організацію успішного простору для дитини.

Теми реферативних повідомлень

1. Робота "телефону довіри" як анонімного консультування особистості, схильної до девіантної поведінки.

2. Проблема соціально-психологічної реабілітації особистості з девіантною поведінкою у воєнний час.

III. Практичні завдання:

Творчі завдання та проблемні ситуації для самостійної роботи:

1. **Творче завдання:** «Лист із майбутнього» (Технологія самопроєктування)

Завдання: Уявіть, що минуло 10 років. Ви стали успішною людиною, яка подолала всі нинішні труднощі. Напишіть листа самому собі в сьогоднішній день.

Проблемний аспект: Що саме допомогло вам змінитися? Яку одну головну пораду ви дасте собі теперішньому, щоб не звернути зі шляху?

Мета: Формування позитивної часової перспективи та пошук внутрішніх ресурсів.

2. **Проблемна ситуація:** «Адвокат диявола» (Когнітивна корекція)

Ситуація: Підліток стверджує, що вживати легкі наркотики або займатися вандалізмом – це його право на самовираження і «свобода».

Завдання: Розділіться на дві групи. Перша має знайти 5 аргументів на користь «абсолютної свободи без правил», а друга – довести, де закінчується свобода і починається саморуйнування, використовуючи лише логіку, а не моралізаторство.

Мета: Руйнування хибних переконань через критичне мислення.

3. **Творче завдання:** «Маска моєї агресії» (Арт-терапія)

Завдання: Використовуючи пластилін, фарби або папір, створіть маску, яка уособлює вашу агресію або гнів. Опишіть її: як її звати, чого вона боїться, коли вона стає найсильнішою?

Проблемний аспект: Спробуйте змінити маску так, щоб вона стала «захисником», а не «нападником». Що для цього потрібно змінити в її образі?

Мета: Об'єктивізація та контроль негативних емоцій.

4. **Проблемна ситуація:** «Свідок булінгу» (Соціальна медіація)

Ситуація: Ви дізналися, що ваш найкращий друг є ініціатором цькування однокласника. Якщо ви заступитеся за жертву – втратите друга і авторитет у компанії. Якщо промовчите – станете співучасником.

Завдання: Запропонуйте третій, «неочевидний» варіант дій, який би дозволив зупинити насильство, не ставши при цьому вигнанцем.

Мета: Розвиток моральної стійкості та навичок вирішення соціальних дилем.

5. Творче завдання: Колаж «Альтернативний кайф»

Завдання: Створити візуальну карту або колаж із вірізок журналів/фото, що демонструють способи отримання адреналіну та задоволення без порушення закону та шкоди здоров'ю (екстремальний спорт, творчість, волонтерство).

Проблемний аспект: Чому ці способи складніші, ніж девіантна поведінка, і чому вони дають «якісніший» результат?

Мета: Заміщення деструктивних інтересів конструктивними.

6. Проблемна ситуація: «Битва статусів» (Ігротерапія)

Ситуація: У класі з'явився «антилідер», який знецінює будь-які спроби вчителя організувати роботу. Він популярний, бо «сміливий» і йде проти системи.

Завдання для вчителя/психолога: Придумати спільний проект (соціальна провокація), у якому цьому лідеру доведеться взяти на себе реальну відповідальність за результат і за інших людей. Як передати йому владу, щоб вона його «перехопила» на бік творення?

Мета: Ресоціалізація лідерського потенціалу.

7. Творче завдання: «Режисер власного життя» (Метод відеомодельовання)

Завдання: Напишіть сценарій короткого відеоролика (або зніміть його на телефон), де головний герой потрапляє в типову для девіанта ситуацію (пропозиція вкрасти, випити, вдарити), але в останній момент обирає інший шлях.

Проблемний аспект: Показати не лише вчинок, а й внутрішній монолог героя: що він відчуває в момент вибору?

Мета: Відпрацювання навичок відмови та впевненої поведінки.

Тестовий контроль знань

1. Яка психологічна технологія спрямована на зміну помилкових суджень та «автоматичних думок», що провокують агресію?

- А) Арт-терапія
- Б) Когнітивно-поведінкова терапія
- В) Гештальт-терапія
- Г) Сімейна медіація

2. Використання ліплення, малювання або музики для безпечного вираження прихованих конфліктів називається:

- А) Технологія соціальної проби
- Б) Катарсис
- В) Арт-терапія
- Г) Трудотерапія

3. Який метод корекції передбачає залучення підлітка до реальної діяльності, де він може випробувати нові соціальні ролі?

- А) Метод соціальних проб
- Б) Метод переконання
- В) Тестування
- Г) Релаксація

4. Основним завданням «Технології педагогічного супроводу» є:

- А) Покарання за провини
- Б) Створення підтримуючого середовища та наставництво
- В) Ізоляція девіанта від групи
- Г) Постановка на облік у поліції

5. Поведінка, що відхиляється від суспільних норм і загрожує благополуччю особистості або суспільства, називається:

- А) Конформна
- Б) Девіантна
- В) Креативна
- Г) Акцентуйована

6. Який вид профілактики спрямований на роботу з особами, що вже мають стійкі патерни девіантної поведінки, з метою запобігання рецидивам?

- А) Первинна
- Б) Вторинна
- В) Третинна
- Г) Загальна

7. У чому полягає суть технології «Сімейної медіації»?

А) У вилученні дитини з родини
Б) У залученні нейтрального посередника для вирішення конфліктів між батьками та дитиною

- В) У фінансовій підтримці сім'ї
- Г) У проведенні лекцій для батьків

8. Метод «Вибуху» за А. Макаренком у сучасній педагогіці корекції – це:

А) Різде фізичне покарання
Б) Створення ситуації гострого емоційного переживання, що змушує переоцінити життя

- В) Вербальна агресія педагога
- Г) Виключення зі школи

9. Технологія «Тренінг життєвих навичок» насамперед розвиває:

- А) Фізичну силу
- Б) Математичні здібності
- В) Навички самоконтролю, відмови та вирішення конфліктів
- Г) Навички користування гаджетами

10. Якщо підліток здійснює вчинки, за які передбачена кримінальна відповідальність, його поведінка класифікується як:

- А) Адиктивна
- Б) Делінквентна
- В) Суїцидальна
- Г) Гіпертимна

Тема. Соціально-психологічна профілактика девіантної поведінки

Мета: охарактеризувати психологічну профілактику як вид психологічної допомоги, з'ясувати її етапи та оволодіти знаннями та навичками профілактики різних форм девіантної поведінки

Питання для підготовки:

1. Поняття профілактики девіантної поведінки та соціального контролю.
2. Запобігання та профілактика окремих форм соціальної патології (злочинності, п'янства, наркотизму, суїцидальної поведінки та ін.).
3. Психолого-педагогічна підтримка соціально дезадаптованих підлітків.
4. Запобігання порушень процесу соціалізації неповнолітніх в сім'ях групи ризику.
5. Запобігання педагогічній запущеності дітей та підлітків у школі.
6. Соціально-психологічна та педагогічна превенція процесу криміналізації неформальних підліткових груп.
7. Профілактика девіантної поведінки та соціальний контроль серед військових.

Література: [1-23].

Опорні поняття: профілактика девіантної поведінки, первинна, вторинна, третинна профілактика девіантної поведінки, превенція, організація соціального середовища, інформування, активне соціальне навчання, організація діяльності, мінімізація негативних впливів.

Питання для обговорення і рефлексії

1. Проаналізуйте зміст рівнів психологічної профілактики девіантної поведінки
2. Перерахуйте основні форми психологічної профілактики девіантної поведінки.
3. Яких форм може набувати психологічна підтримка соціально дезадаптованих школярів.
4. Оцініть ефективність інформування, дискусії, включення у діяльність як методів попередження девіантної поведінки.
5. Чи впливає психосексуальний розвиток підлітків на формування девіантної поведінки? Аргументуйте.
6. З ким із суміжних спеціалістів має співпрацювати психолог у попередженні девіантної поведінки підлітків?

II. Психологічні задачі:

Задача 1: «Тихий протест»

Ситуація: 14-річний Максим завжди був спокійною дитиною. Останні два місяці він почав пропускати школу, став похмурим, почав носити лише чорний закритий одяг навіть у спеку. Мати випадково помітила на його передпліччі подряпини, схожі на самопошкодження (селфхарм).

Завдання: Визначте вид девіації. Які мають бути перші кроки шкільного психолога у роботі з підлітком та батьками?

Задача 2: «Погана компанія»

Ситуація: Семикласник Артем приєднався до групи старших підлітків, які збираються за гаражами, палять та вживають нецензурну лексику. Артем почав

грубити вчителям, хоча раніше був ввічливим. Батьки намагаються заборонити йому спілкування з цією групою, але це викликає лише агресію.

Завдання: Який механізм формування девіації тут спрацьовує? Запропонуйте методи вторинної профілактики для цієї ситуації.

Задача 3: «Кибер-агресія»

Ситуація: Дівчина-підліток Олена створює анонімні акаунти в соцмережах, щоб писати образливі коментарі своїм однокласникам та вчителям. Вона отримує задоволення від того, що викликає у людей паніку та розпач. У реальному житті вона виглядає сором'язливою та неконфліктною.

Завдання: Проаналізуйте психологічні причини такої поведінки. Які заходи з медіагігієни варто впровадити в класі?

Задача 4: «Демонстративна втеча»

Ситуація: 12-річна Ірина вже втретє за місяць тікає з дому після сварок з вітчимою. Вона проводить ніч у під'їздах або у друзів, повертаючись лише тоді, коли її знаходить поліція. Дівчина стверджує, що «вдома її ніхто не розуміє».

Завдання: Розмежуйте причини втечі (це реакція на стрес чи формування бродяжництва?). Складіть план соціально-психологічного супроводу сім'ї.

Задача 5: «Комп'ютерна залежність»

Ситуація: 15-річний Андрій проводить за відеоіграми по 10-12 годин на добу. Він перестав стежити за особистою гігієною, майже не їсть за столом, став дратівливим, коли зникає інтернет. Спроби батьків обмежити доступ до комп'ютера закінчилися погрозою Андрія вистрибнути з вікна.

Завдання: Який рівень профілактики (первинна, вторинна чи третинна) необхідний у цьому випадку? Які фахівці мають бути залучені?

Задача 6: «Шкільне цькування (Булінг)»

Ситуація: У класі з'явився новий учень з іншої країни. Група «лідерів» класу почала систематично висміювати його акцент, ховати його речі та ігнорувати під час групової роботи. Інші учні бачать це, але бояться втрутитися.

Завдання: Розробіть програму групової профілактики девіантної поведінки для цього класу. Як працювати з «пасивними спостерігачами»?

Задача 7: «Рання алкоголізація»

Ситуація: Під час шкільної екскурсії вчитель виявив у групі дев'ятикласників слабоалкогольні напої. Один з учнів, Сергій, заявив: «Мій батько п'є пиво щовечора, і в цьому немає нічого страшного, це допомагає розслабитися».

Завдання: Як подолати вплив сімейної моделі поведінки? Сформулюйте аргументи для бесіди з підлітком, уникаючи прямого моралізаторства.

Порада: Для вирішення цих задач можна використовувати матеріали Національної психологічної асоціації або методичні рекомендації Міністерства освіти і науки України щодо запобігання девіантній поведінці.

Теми реферативних повідомлень

1. Форми психопрофілактичної роботи.
2. Особливості профілактики делінквентної поведінки.
3. Особливості профілактики адиктивної поведінки.
4. Особливості профілактики суїцидальної поведінки.

Ш. Практичні завдання:

Творчі завдання та проблемні ситуації для самостійної роботи:

1. Творче завдання: «Антирекламний кампейн»

Завдання: Уявіть, що ви – креативне агентство. Вам потрібно розробити концепцію профілактичного плаката або короткого відео (TikTok/Reels), яке б не «повчало», а викликало реальний інтерес у підлітків.

Проблема: Традиційні лекції про шкоду алкоголю чи наркотиків часто сприймаються як нудне моралізаторство.

Мета: Використати сучасний сленг, візуальні тренди та психологічні тригери (наприклад, цінність свободи чи контролю над власним життям), щоб зробити девіацію «немодною».

2. Проблемна ситуація: «Вибір між дружбою та безпекою»

Ситуація: Старшокласник дізнається з приватного чату, що його близький друг придбав нелегальну речовину і збирається «спробувати її на вихідних». Друг просить нікому не казати, бо «це лише один раз для зняття стресу».

Запитання: Як вчинити підлітку, щоб зберегти дружбу, але не допустити біди? Розробіть алгоритм «м'якої інтервенції» (втручання).

3. Творче завдання: «Лист із майбутнього»

Завдання: Напишіть листа від імені людини, яка в 30 років страждає від наслідків девіації (наприклад, ігроманії або кримінального минулого), до самого себе в 14 років.

Мета: Через метод емпатії та рефлексії усвідомити довгострокові наслідки миттєвих деструктивних рішень.

4. Проблемна ситуація: «Громада проти»

Ситуація: У спальному районі міста планують відкрити центр реабілітації для підлітків із девіантною поведінкою. Мешканці сусідніх будинків категорично проти, вони збирають підписи, боячись зростання злочинності.

Завдання: Ви – соціальний працівник. Підготуйте промову для виступу перед мешканцями, яка б зняла стигму з таких підлітків та переконала громаду в необхідності профілактичного закладу.

5. Творче завдання: Створення «Мапи ресурсів громади»

Завдання: Проаналізуйте ваш район/місто. Створіть інтерактивну мапу «Альтернатива девіації».

Умова: Мапа має містити не просто школи чи лікарні, а безкоштовні секції, волонтерські хаби, гуртки графіті, молодіжні центри — місця, де підліток може реалізувати потребу в адреналіні та визнанні конструктивним шляхом.

6. Проблемна ситуація: «Цифровий слід»

Ситуація: Учень 10-го класу заради жарту виклав відео, де він імітує вживання психоактивних речовин. Відео стало віральним. Через тиждень він дізнається, що через цей пост йому відмовили в участі у престижній міжнародній програмі обміну.

Завдання: Проаналізуйте ситуацію з точки зору кібер-девіації. Як допомогти підлітку виправити репутацію та які висновки з цього мають зробити інші учні?

7. Творче завдання: «Метод метафоричних карт»

Завдання: Намалюйте або підберіть 3 зображення (метафори), які б символізували:

1. Стан людини в полоні девіації.
2. Процес профілактики (як допомогу).
3. Відчуття свободи від залежності.

Мета: Через художні образи виявити приховані страхи та мотиватори, які важко висловити словами.

Тестовий контроль знань

1. Який вид профілактики спрямований на роботу з «групами ризику» (дітьми та молоддю, які мають перші ознаки девіацій)?

- A) Первинна профілактика
- B) Вторинна профілактика
- B) Третинна профілактика
- Г) Соціальна реабілітація

2. Що є основним завданням первинної профілактики?

- A) Лікування сформованої залежності
- B) Покарання за адміністративне правопорушення
- B) Формування психологічної стійкості та розвиток життєвих навичок
- Г) Повернення правопорушника у соціум після відбування покарання

3. Як називається форма девіантної поведінки, що проявляється у систематичних втечах з дому та бродяжництві?

- A) Адиктивна поведінка
- B) Делінквентна поведінка
- B) Дромоманія
- Г) Суїцидальна поведінка

4. Яка поведінка вважається «делінквентною»?

A) Надмірне захоплення комп'ютерними іграми
B) Протиправні дії, що порушують правові норми та підпадають під відповідальність

- B) Порушення лише моральних та етичних норм громади
- Г) Відмова від спілкування з однолітками

5. Який метод профілактики передбачає розвиток навичок критичного мислення та вміння говорити «ні» під тиском групи?

- A) Метод інформування
- B) Соціально-психологічний тренінг
- B) Метод залякування наслідками
- Г) Метод адміністративного нагляду

6. Що з перерахованого є прикладом аутодеструктивної девіації?

- A) Крадіжка в магазині
- B) Вандалізм (псування майна)
- B) Селфхарм (самоушкодження)
- Г) Булінг однокласників

7. Який фактор ризику виникнення девіації належить до мікросоціальних?

- A) Особливості темпераменту підлітка

- Б) Економічна криза в країні
- В) Дисфункційні стосунки в родині та гіпоопіка
- Г) Популяризація деструктивного контенту в глобальних мережах

8. Третинна профілактика проводиться стосовно осіб:

- А) Які ніколи не порушували норми
- Б) Які мають схильність до девіацій, але ще не вчиняли їх
- В) Які вже мають сформовані форми девіантної поведінки або вчинили правопорушення
- Г) Лише стосовно дітей до 10 років

9. Що таке «адиктивна поведінка»?

- А) Прагнення до відходу від реальності шляхом вживання речовин або специфічної діяльності
- Б) Відкритий конфлікт із законом
- В) Творча самореалізація поза межами стандарту
- Г) Порушення режиму сну та відпочинку

10. Який державний орган в Україні у 2025 році відповідає за соціальний захист та профілактику сімейного неблагополуччя?

- А) Кіберполіція
- Б) Служба у справах дітей (та центри соціальних служб)
- В) Міністерство охорони здоров'я
- Г) Спортивні комітети

Практичне заняття № 22-23 (3 год.)

Тема. Основи корекції девіантної поведінки

Мета: засвоїти зміст поняття «психологічна корекція», охарактеризувати види й основні функції психологічної корекції, окреслити основні форми психокорекційної роботи з девіантами.

Питання для підготовки:

1. Поняття про психологічну технологію корекції девіантної поведінки.
2. Соціально-психологічна скринінгова діагностика девіантної поведінки.
3. Методи та форми психологічної корекції поведінки, що відхиляється.
4. Соціально-психологічна реабілітація: поняття та зміст.
5. Психологічний захист: механізми та форми реалізації.

Література: [1-23].

Опорні поняття: корекція девіантної поведінки, інтервенція у девіантну поведінку, анонімне консультування, психолого-педагогічна підтримка, соціально-психологічна реабілітація, ресоціалізація.

Питання для обговорення і рефлексії

1. Проаналізуйте зміст та принципи корекції девіантної поведінки.
2. Визначте основні напрями консультативної роботи із девіантною особистістю.
3. Проаналізуйте можливості телефонного консультування у роботі з девіантною особистістю.
4. Визначте основні напрями сімейного консультування у роботі з девіантною особистістю.

5. Визначте основні принципи психолого-педагогічної підтримки девіантної особистості.

6. Дайте визначення поняття «інтервенція у девіантну поведінку». Наведіть приклади.

7. Розкрийте психологічний зміст на напрямки ресоціалізації девіантної особистості. Напрями роботи психолога.

8. Оцініть можливості різних терапевтичних підходів у роботі з девіантною особистістю.

II. Психологічні задачі:

Задача 1: Протестна поведінка підлітка

Ситуація: 14-річний Артем почав прогулювати школу, грубити вчителям та демонстративно палити на ганку закладу. Раніше хлопець був спокійним. З'ясувалося, що батьки нещодавно розлучилися, і мати пригнічена.

Питання: Який вид девіації спостерігається? Яку стратегію роботи з сім'єю варто обрати?

Підказка: Розгляньте поведінку як «крик про допомогу» або реакцію на сімейну кризу.

Задача 2: Агресія у молодшому шкільному віці

Ситуація: 8-річний Максим під час перерв штовхає однокласників і відбирає їхні речі. Коли вчитель робить зауваження, хлопчик починає плакати або ховатися під парту. Вдома дитину суворо карають за будь-яку провину.

Питання: Які методи арт-терапії будуть ефективними для зниження агресії? Як налагодити співпрацю з батьками щодо відмови від фізичних покарань?

Задача 3: Кібер-адикція (комп'ютерна залежність)

Ситуація: 16-річна Олена проводить у соцмережах та іграх по 10-12 годин на добу. Вона майже не спить, відмовляється від їжі з родиною та стала байдужою до свого зовнішнього вигляду. На спроби обмежити доступ до інтернету реагує істериками.

Питання: Розробіть план поетапної заміщення віртуальної діяльності реальною. Які техніки саморегуляції запропонувати дівчині?

Задача 4: Груповий тиск та конформізм

Ситуація: Десятикласник Ігор приєднався до компанії, яка займається дрібними крадіжками в супермаркетах («шопліфтинг»). Хлопець каже психологу, що йому це не подобається, але він боїться, що друзі назвуть його «слабаком».

Питання: Які вправи на розвиток асертивності (впевненої поведінки) допоможуть Ігору протистояти груповому тиску?

Задача 5: Аутоагресія (самоушкодження)

Ситуація: Учениця 9-го класу носить одяг з довгими рукавами навіть у спеку. Подруга помітила на її передпліччях порізи. Дівчина пояснює, що фізичний біль допомагає їй «заглушити порожнечу всередині».

Питання: Які першочергові заходи безпеки має вжити психолог? Яка роль когнітивно-поведінкової терапії в роботі з self-harm?

Задача 6: Гіперкінетична девіація

Ситуація: 7-річний Денис не може всидіти на уроці більше 5 хвилин. Він постійно викрикує, перебиває вчителя, заважає іншим дітям. Діагноз СДУГ підтверджений, але батьки відмовляються від медикаментозного лікування.

Питання: Як структурувати простір навколо дитини та які ігрові методи використовувати для розвитку концентрації уваги?

Задача 7: Крадіжки в дитячому віці

Ситуація: 10-річна дитина з заможної родини вкрала гроші з гаманця вчителя. На питання «навіщо?» дитина відповіла, що хотіла купити цукерки для всієї групи, щоб з нею «всі дружили».

Питання: Як скоригувати мотиваційну сферу дитини? Чим відрізняється «соціальна крадіжка» від патологічної kleptomанії?

Рекомендація для вирішення: При аналізі цих задач орієнтуйтеся на гуманістичний підхід. Більше про методи допомоги дітям та підліткам можна дізнатися на сайті Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) в Україні.

Теми реферативних повідомлень

1. Психологічна інтервенція. Завдання та етапи психологічної корекції девіантної поведінки.

2. Принципи корекційної роботи.

3. Індивідуальна психологічна корекція, її різновиди.

4. Групова психологічна корекція осіб з девіантною поведінкою.

III. Практичні завдання:

Творчі завдання та проблемні ситуації для самостійної роботи:

1. Проєкт «Світ без масок» (Метафоричний дизайн)

Завдання: Створити макет або колаж «Внутрішній світ девіанта». Учасник має зобразити, що відчуває підліток, який поводить себе агресивно (наприклад, через колючий дріт, темні кольори, приховані під ними квіти тощо).

Результат: Презентація-пояснення, які саме емоції «заховані» за девіацією та як їх «розкодувати» педагогу.

2. Вправа «Адвокат диявола»

Завдання: Напишіть есе або підготуйте промову від імені підлітка, який вчинив правопорушення. Потрібно не виправдати вчинок, а пояснити ланцюжок логічних і емоційних причин, що до нього призвели.

Результат: Формування емпатії та розуміння детермінант девіації.

3. Створення «Навігатора альтернатив»

Завдання: Розробити інтерактивну карту або пам'ятку для підлітків «Що робити, коли накриває?». Замість «не роби цього», запропонувати 10 креативних способів каналізації агресії або стресу (наприклад, метод «порваного паперу», «крик у подушку», «спортивний драйв»).

Результат: Готовий інструмент для корекційної роботи.

Проблемні ситуації

4. Ситуація «Ефект натовпу» (Дилема відповідальності)

Умова: Під час шкільного флешмобу група учнів почала псувати майно кабінету хімії. Відео потрапило в мережу. Один з лідерів – «золотий медаліст», інший – дитина з «неблагополучної» родини.

Проблема: Адміністрація хоче покарати лише «проблемну» дитину. Ваше завдання як спеціаліста – обґрунтувати необхідність рівної корекційної роботи та пояснити феномен групової девіації.

5. Ситуація «Цифрове дзеркало» (Кібербулінг)

Умова: Учень створив образливий мем на вчителя, який швидко поширився школою. Учень не вважає це провинною, аргументуючи це «свободою слова» та «просто жартом».

Проблема: Як провести корекційну бесіду, щоб змістити фокус із «штрафу» на формування етичних кордонів та відповідальності в цифровому просторі?

6. Ситуація «Тиха девіація» (Соціальна ізоляція)

Умова: Учень 11-го класу перестав спілкуватися з однокласниками, став надмірно охайним, виконує завдання ідеально, але при згадці про майбутнє у нього починають тремтіти руки. Вчителі задоволені його оцінками, але психолог бачить ознаки глибокої аутодеструкції.

Проблема: Обґрунтуйте, чому «ідеальна поведінка» може бути формою девіації, що потребує втручання, і як почати розмову, не налякавши підлітка.

7. Ситуація «Конфлікт цінностей»

Умова: Ви проводите групове заняття з профілактики залежностей. Один з учасників – лідер групи – заявляє: «Мій батько п'є/палить і він успішний бізнесмен, тож ваші лекції – це казки». Група починає сміятися.

Проблема: Як перехопити ініціативу, не вступаючи у відкритий конфлікт, та перетворити цей спротив на конструктивне обговорення міфів про «успішну адикцію»?

Тестовий контроль знань

1. Що є головною метою корекції девіантної поведінки?

- А) Повне усунення негативних рис характеру.
- Б) Виправлення особливостей психічного розвитку та поведінки відповідно до суспільних норм.
- В) Ізоляція особистості від суспільства для безпеки оточуючих.
- Г) Вивчення біологічних причин спадковості.

2. Який метод корекції спрямований на зміну деструктивних думок та переконань клієнта?

- А) Когнітивно-поведінкова терапія.
- Б) Трудова терапія.
- В) Сугестивний метод (навіювання).
- Г) Медикаментозне лікування.

3. Як називається форма девіації, що проявляється у завданні шкоди самому собі (порізи, опіки)?

- А) Делінквентна поведінка.
- Б) Адиктивна поведінка.
- В) Аутоагресивна поведінка.
- Г) Гіперкінетична поведінка.

4. На якому етапі корекційної роботи відбувається збір даних про причини відхилень?

- А) Етап реалізації.
- Б) Етап діагностики.
- В) Контрольно-оціночний етап.
- Г) Етап стабілізації результатів.

5. Який метод корекції передбачає використання творчості (малювання, музика) для зняття емоційної напруги?

- А) Тренінг асертивності.
- Б) Соціальна профілактика.
- В) Арт-терапія.
- Г) Метод покарання та заохочення.

6. Що таке «делінквентна поведінка»?

- А) Залежність від психоактивних речовин.
- Б) Схильність до депресивних станів.
- В) Поведінка, що порушує правові норми та підлягає юридичній відповідальності.
- Г) Надмірна сором'язливість у спілкуванні.

7. Який підхід до корекції вважає сім'ю основним об'єктом впливу для виправлення поведінки дитини?

- А) Біхевіоральний підхід.
- Б) Системний сімейний підхід.
- В) Психоаналітичний підхід.
- Г) Репресивний підхід.

8. Яка стратегія корекції є найбільш ефективною при роботі з підлітковим протестом?

- А) Посилення контролю та суворий нагляд.
- Б) Співпраця, визнання автономії підлітка та розвиток самоконтролю.
- В) Повне ігнорування провокативної поведінки.
- Г) Публічне засудження вчинку перед групою.

9. Що є «вторинною профілактикою» девіантної поведінки?

- А) Робота з усім населенням для запобігання проблемам.
- Б) Робота з «групою ризику», у якій вже помічені перші ознаки порушень.
- В) Соціальна реабілітація осіб, що повернулися з місць позбавлення волі.
- Г) Створення рекламних роликів про здоровий спосіб життя.

10. Який метод передбачає моделювання реальних життєвих ситуацій для відпрацювання нових навичок спілкування?

- А) Індивідуальна консультація.
- Б) Соціально-психологічний тренінг.
- В) Метод спостереження.
- Г) Анкетування.

САМОСТІЙНА РОБОТА

Самостійна робота здобувача освіти є одним із способів активного, цілеспрямованого набуття нових для нього знань та умінь; є основою його підготовки як

фахівця, забезпечує набуття прийомів пізнавальної діяльності, інтерес до творчої роботи, вирішення наукових та практичних завдань.

Самостійна робота є формою індивідуальної позааудиторної роботи здобувача освіти, метою якого є самостійне засвоєння частини програмного матеріалу, систематизація, поглиблення, узагальнення, закріплення та практичне застосування знань, розвиток навичок самостійної роботи.

Самостійну роботу здобувач освіти може виконувати у бібліотеці, лабораторіях, комп'ютерних класах тощо. Виконання здобувачем освіти самостійної роботи передбачає, за необхідності, отримання консультацій та/або допомоги відповідного фахівця. Навчальний матеріал для самостійної роботи виноситься на поточний і підсумковий контроль разом з навчальним матеріалом, який опрацьовувався під час проведення аудиторних занять.

Основні види самостійної роботи здобувача освіти: опрацювання навчального матеріалу, пошук інформації в бібліотеках, мережі Інтернет, використання баз даних інформаційно-пошукових та довідникових систем; підготовка до аудиторних занять, опрацювання інструкцій і методичних рекомендацій; підготовка доповідей, рефератів; виконання індивідуальних завдань; самооцінювання знань і умінь; наукова робота (написання наукової публікації, тез доповідей, есе тощо) тощо.

Питання та завдання самостійної роботи формуються на початку викладання навчальної дисципліни залежно від мети наукових досліджень здобувача освіти та його індивідуального навчального плану.

Система оцінювання знань здобувача освіти з виконання самостійної роботи здійснюється шляхом проведення кредитно-модульних контрольних заходів, які включають:

Форма контролю	Форма представлення	Об'єкти контролю	Результат
Оцінювання результатів виконання самостійної роботи	письмова та/або електронній формі відповідно до рекомендованих вказівок та пропонуваного варіанту	Пізнавальна діяльність, їх творчість, аналітичність, критичність і самостійність; формування навичок первинної обробки інформації, роботи із документами; уміння узагальнювати та інтегрувати отриману інформацію; робота із першоджерелами; рівень оволодіння навичками самостійної роботи тощо	Оцінка за 100-бальною шкалою згідно з критеріями виконання теоретичного або практичного завдання

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

База

1. Гуртовенко Н. Методологічне обґрунтування психологічної корекції девіантної поведінки. *Наукові записки. Серія: Психологія*, 2024. №4. С. 26–31. <https://doi.org/10.32782/cusu-psy-2024-4-4>
2. Діса О. В., Шинкаренко І. О. Психологія девіантної поведінки : навч. посіб. Дніпро. ДДУВС. 2024. 77 с.
3. Домашнє насильство: психологічні передумови, допомога, протидія: навчально-практ. посіб. / Авт. кол. Бандурка І. О., Федоренко О. І., Мілорадова Н.Е., Джагунов Г.В., Харченко С.В, Доценко В.В., Макарова О.П., Бойко С.М., Медведєва О.В., Червоний П.Д. Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків : Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2023. 398 с.
4. Журавель Т., Іванюк І., Лехолетова М., Лютий В., Лях Т., Пашко Н., Соловійова В., Сорокіна О., Спіріна Т., Суліцький В., Удовенко, Ю., Чепенко О., Чуйко О., Швед О., & Янковець В. (2022). Профілактика деструктивної поведінки підлітків (Т. Журавель & Ю. Удовенко, Ред.). Видавництво ФО-П Буря О.Д. Київ, 2022. 144 с.
5. Корнєшук В.В., Волошенко М.О., Олло В.П. Профілактика та корекція девіантної поведінки підлітків : Навчальний посібник. Херсон: Олді плюс, 2021. 136 с.
6. Кошова І. В., Кресан О. Д. Психологія девіантної поведінки: Навчально-методичний посібник. Ніжин: Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2021. 226 с.
7. Профілактика та корекція відхилень поведінки: метод. реком. до сем. занять / уклад. Лариса Мафтин, Альона Шульга. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2021. 56 с
8. Психологія девіантної поведінки: навчальний посібник / уклад. О.Д.Сафін, С.П.Байда. Умань : ВПЦ «Візаві». 2021. 202 с.
9. Савчук Н., Жук О., Гапончук О. Роль соціальних комунікацій у формуванні стереотипів поведінки та мислення. *Перспективи та інновації науки*. (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»). Випуск № 12(30) 2023. С. 646-658.

Допоміжна

10. Гіряк А. Н., Гіряк Г. С. Формовияви девіантної поведінки у сучасних молодіжних субкультурах та їх соціально-психологічний аналіз. *Психологія і суспільство*. 2023. № 1 (87). С.199-204.
11. Гордієнко К. О. Потребнісна спрямованість студентів у кіберпросторі як чинник віктимної поведінки. *Перспективи та інновації науки* (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»), 2021. № 3(3). С. 231-240
12. Діса О. В. Мовленнєва культура як проблемна зона національної ідентичності. Матеріали науково-практичної конференції «Проблеми формування громадянського суспільства в Україні: Доба нестійкої інституційності (05 травня 2023 року). Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2023. 252 с. С. 77-79.
13. Іванова О. А. Прояви агресивності у дітей підліткового віку. *Актуальні проблеми психології в закладах освіти*. 2022. № 6. С. 49–52.

14. Коструба Н., Хвесик Ю. Психологічна безпека студента в медіа середовищі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2021. Серія Психологія. Випуск 4. С. 41-44.
15. Максимова Н. Ю. Система ранньої діагностики відхилень в розвитку особистості: методичний посібник / за ред., Максимової Н. Ю. Київ – Львів : Видавець Вікторія Кундельська, 2021. 220 с.
16. Маравська К., Ларіонов С. Типологія професійно-нормативної поведінки майбутніх офіцерів національної поліції України. 2021. *Вісник Національного університету оборони України*, № 60(2), С. 96–104.
17. Мозгова Г. П., Помиткіна Л. В. Кібербулінг як девіантна форма поведінки особистості в інтернет-просторі. *Перспективи та інновації науки* (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»), 2021. № 3(3). С. 269-278.
18. Франкл В. Людина в пошуках справжнього сенсу (психолог у концтаборі). Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2021. 368 с..
19. Хомич І. Концептуальні підходи до вивчення проблеми нормативності у психологічній науці. Психологія: реальність і перспективи. Збірник наукових праць РДГУ. 2021. № 16. С. 201-206.
20. Angelo Reyes Dullas,* Kristine Danielle Yncierto, Mariel A. Labiano, and Jerome C. Marcelo. Determinants of a Variety of Deviant Behaviors: An Analysis of Family Satisfaction, Personality Traits, and Their Relationship to Deviant Behaviors Among Filipino Adolescents. *Front Psychol.* 2021; № 12. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8131551/>.
21. Boniface, E. C., & Bekom, A. K. (2021). Understanding students' deviant behaviour based on gender in federal universities of southern Nigeria. *PalArch's Journal of Archaeology of Egypt/Egyptology*, 18(8), 4016-4025
22. Rebellow R., Asir S. D. Determinants of deviant behavior among adolescents. *Journal of Positive School Psychology* Vol. 6 No. 4 (2022)
23. Yildiz-Durak, H., & Saritepeci, M. Examination of the Relationship between Cyberbullying and Cyber Victimization. *J Child Fam Stud*, 2020. № 29 2905-2915.

Інформаційні ресурси

1. Освітня платформа Прометеус: https://prometheus.org.ua/?utm_source=sendy&utm_medium=email&utm_campaign=email-header
2. Сайт електронної бібліотеки – <https://studentam.net.ua/content/section/24/86/>
3. Седих К.В., Моргун В.Ф. Делінквентний підліток. Навчальний посібник з психопрофілактики, діагностики та корекції протиправної поведінки підлітків для студентів психологічних, педагогічних, соціальних, юридичних спеціальностей та інтернів-психіатрів. 3-є вид., доп. К.: Видавничий Дім «Слово», 2019. 272 с. URL: <https://surl.li/xphpxo>
4. Український інститут когнітивно-поведінкової терапії <https://i-cbt.org.ua/> ЮНІСЕФ. Соціальна обумовленість та показники здоров'я підлітків та молоді URL <https://surl.li/swwdae>

Психологія девіантної поведінки [Текст]: методичні вказівки до
з практичних занять та самостійної роботи для здобувачів першого
П-14 (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Психологія»
галузі знань С Соціальні науки, журналістика, інформація та міжнародні
відносини спеціальності С4 «Психологія» денної та заочної форм навчання
/ уклад. Н.А. Савчук. Луцьк, ЛНТУ, 2026. 64 с..

Комп'ютерний набір та верстка
Редактор

Надія Савчук
Надія Савчук

Підписано до друку _____ 202_ р. Формат 60x84/16. Папір офс.
Гарн. Times New Roman. Ум. друк. арк. 3,25.
Тираж 50 прим.

Інформаційно-видавничий відділ
Луцького національного технічного університету
43018, м. Луцьк, вул. Львівська, 75
ЛНТУ